

บทที่ 4

ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของ เสรี หวังในธรรม

ละครพันทางที่จะกล่าวในบทนี้ เป็นการรวบรวมและเรียบเรียงจากเอกสารหลักฐานต่างๆ ตลอดจนการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบถึงแรงบันดาลใจและแนวคิดของนาย เสรี หวังในธรรมกับการปรับปรุงละครพันทางที่ได้มีพัฒนาการสืบเนื่องมาเป็นลำดับดังที่ได้กล่าวมาแล้วในบทต้นๆ ซึ่งผู้วิจัยได้นำละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศมาเป็นกรณีศึกษาโดยเฉพาะเนื่องจากละครพันทางของกรมศิลปากรมีความซับซ้อนและละเอียดหนึ่ง เหตุเพราะมหรสพที่เน้นความบันเทิงมีมากมาย เช่น ละครโทรทัศน์ วิทยุ ภาพยนตร์ คอนเสิร์ตต่างๆ มาเป็นสิ่งดึงดูดความสนใจจากประชาชน จนกระทั่งมาในปี พ.ศ. 2528 นาย เสรี หวังในธรรม ได้จัดแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศขึ้น และละครเรื่องนี้ประสบความสำเร็จในการแสดงผู้ชมให้ความสนใจเข้าชมอย่างเนืองแน่น นำชื่อเสียงมาสู่กรมศิลปากรและเป็นการฟื้นฟูละครพันทางให้กลับมาสู่ความรุ่งเรืองอีกครั้งหนึ่ง ผู้วิจัยใคร่ขอนำเสนอลำดับขั้นตอนของละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของนาย เสรี หวังในธรรม ออกเป็นหัวข้อดังนี้

- ประวัติและผลงานของ เสรี หวังในธรรม โดยสังเขป
- แรงบันดาลใจและแนวคิดสำคัญของนาย เสรี หวังในธรรมที่เป็นจุดฟื้นฟูละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ
- ขั้นตอนและแนววิธีในการสร้างละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ
- รูปแบบวิธีการแสดง
- บทตลกในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

ผู้วิจัยขอนำเสนอประวัติ ผลงานของนาย เสรี หวังในธรรมให้ทราบโดยสังเขปดังนี้

นาย เสรี หวังในธรรม เกิดเมื่อวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2480 บิดาชื่อขุนสาชกชนสาร (เหลือ หวังในธรรม) มารดาชื่อ ส่องา หวังในธรรม สมรสกับ

นางนพรัตน์ (ไชยวสุ) หวังในธรรม มีบุตร 2 คน ชื่อนางสาวศุภมงคล และนาย มิ่งมงคล หวังในธรรม รัชราชการเป็นศิลปินของกรมศิลปากรด้านนาฏดุริยางคศิลป์ รวมทั้งนาฏศิลปการละคร (โขน-ละคร) มีผลงานดีเด่นเป็นที่รู้จักกว้างขวางในฐานะเป็นศิลปินที่สมบูรณ์ในความคิดสร้างสรรค์และเป็นผู้มีความรู้รอบตัวรอบด้าน ในฐานะผู้จัดรายการ ผู้อำนวยการสร้างทั้งละคร ดนตรี ขับร้อง นักพูด นักบรรยาย กวี และเป็นพิธีกรมากมาย ได้คิดผลงานการแสดงชุดต่างๆ ซึ่งได้ให้เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย ได้รับความสนใจจากประชาชน นิสิต นักศึกษา เพิ่มขึ้นตลอดมา จัดการแสดงซึ่งให้ความรู้ชุดดนตรีไทยพรรณนา นาฏยาศิธาน ชัยชานวรรณคดี ศรีสุชนาฏกรรม และธรรมบันเทิง

- รายการดนตรีไทยพรรณนา ว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับดนตรี เช่น ปี่พาทย์ ประชันวง การบรรยายและสาธิตลักษณะวงดนตรีไทยทุกประเภท
- รายการนาฏยาศิธาน ว่าด้วยการแสดงละครแบบต่างๆ เป็นการเปรียบเทียบกัน
- รายการชัยชานวรรณคดี ว่าด้วยเรื่องวรรณคดีต่างๆ ที่นำมาจัดทำเป็นบทนาฏกรรม และบรรยายความรู้เกี่ยวกับเพลงต่างๆ จากบทกวีนิพนธ์ การบรรยายและสาธิตการเห่เรือ และการพายเรือในชบวนพระราชพิธี นอกจากนี้ยังมีการสาธิตการอ่านทำนองเสนาะจากวรรณคดีเรื่องต่างๆ ประกอบนาฏลีลา ด้วย
- รายการศรีสุชนาฏกรรม ว่าด้วยเรื่องการเล่นต่างๆ ตั้งแต่โขน ละคร ลิเก ฟ้อนรำ ระบำ เข้ และ การแสดงแนวตลก จัดเป็นแบบสารพันบันเทิง
- รายการธรรมะบันเทิง ว่าด้วยการแสดงที่เกี่ยวกับธรรมะและ ศิลธรรม

นอกจากนี้ยังร่วมกับส่วนราชการและเอกชนทำกิจการภาพยนตร์ที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมไทย เช่น เป็นผู้บรรจเพลงประกอบในภาพยนตร์ไทย เรื่อง แผลเก่า ของเชิดไชยภาพยนตร์

เป็นผู้คิดริเริ่มจัดทำโฆษณเป็นภาพยนตร์ โดยเป็นผู้สร้างบท กำกับการแสดง บรรจเพลงประกอบ เสียงพากย์ในภาพยนตร์ไทย เรื่องศึกกมภรรยา ของไชยภาพยนตร์

เป็นที่ปรึกษา ผู้ช่วยกำกับการแสดง แต่งบท ใส่เพลงประกอบ และแสดงเป็นตัวชูชกในภาพยนตร์โทรทัศน์ เรื่อง "มหาเวสสันดรชาดก" ซึ่งกรมศิลปากรร่วมกับโครงการแผ่นดินธรรม เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชเนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลองพระชนพรรษาครบ 60 พรรษา

รายการศรีสุชนาฏกรรม เป็นรายการที่ได้รับความนิยมสูงกว่า 20 ปี และในรายการนี้ชุดที่ทำชื่อเสียงเป็นประวัติการณ์คือ ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งทำขึ้นจากบทประพันธ์ของยาขอบ แสดงมาแล้ว 60 ตอน ติดต่อกันเป็นเวลา 9 ปี ปัจจุบันก็คงแสดงอยู่นอกจากทำชื่อเสียงให้กรมศิลปากรเป็นอย่างมากแล้ว ยังมีผลให้เยาวชนหันมาสนใจศิลปะการแสดงแบบไทย เช่น โขน ละคร พ็อนรำมากขึ้น

จึงนับได้ว่า นายเสรี หวังในธรรม ได้บำเพ็ญประโยชน์ในฐานะศิลปิน อันเป็นการนำความเจริญก้าวหน้ามาสู่วงการนาฏศิลป์ไทย และได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พ.ศ. 2531

แรงบันดาลใจและแนวคิดสำคัญของนายเสรี หวังในธรรม ที่เป็นจุดพื้นฟูละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศ

นายเสรี หวังในธรรมเป็นผู้ที่รักการอ่านหนังสือมาตั้งแต่เด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเภท โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน วรรณกรรม วรรณคดีและบทละคร ประเภทต่างๆ ด้วยสาเหตุจากการรักการอ่านนี้เอง จึงเป็นจุดสำคัญที่ทำให้เกิดแรงบันดาลใจสร้างสรรค์บทละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศขึ้น แบ่งเป็นความคิดต่างๆ ได้ดังนี้

1. หลงใหลในลีลาและถ้อยสำนวนโวหาร ทั้งความสละสลวยในการใช้ภาษา ตลอดจนจินตนาการในการเสนอเรื่องที่น่าติดตามของชาขอบ ในสมัยที่ทำงานได้ไปศึกษาวิชาการละคร ณ มหาวิทยาลัยฮาวายเป็นเวลาจนถึง 3 ปี จากความบังเอิญที่บ้านพักมีหนังสือไทยเพียงชุดเดียวคือ "ผู้ชนะสิบทิศ" จึงได้อ่านเพียงผู้ชนะสิบทิศตลอดระยะเวลาของการศึกษา (ไม่น้อยกว่า 6 เที้ยว) ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เกิดความผูกพัน สามารถเข้าใจและจดจำถ้อยสำนวนได้อย่างลึกซึ้ง
2. ชื่นชมและประทับใจลักษณะของเนื้อเรื่อง การผูกเรื่อง และการปั้นดูละคร โดยเนื้อเรื่องสะท้อนให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ นิสัยใจคอของผู้คนในสถาบันกษัตริย์และสถาบันไพร่อย่างเด่นชัดใกล้เคียงความเป็นจริง ส่วนการผูกเรื่องคล้ายเรื่องรามเกียรติ์และสามก๊ก ตัวละครมีที่กิดและที่สิ้นสุด ซึ่งยังไม่เคยพบในวรรณกรรมเรื่องใดในยุคของชาขอบ และการดำเนินเรื่องเต็มไปด้วยลีลาธรรม (อันเป็นหลักความจริงของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา ในแง่มุมต่างๆ)
3. ความต้องการสร้างละครแนวใหม่ๆ จากคำกล่าวของนายเสรี หวังในธรรม เมื่อวันที่เสาร์ที่ 29 มีนาคม 2529 ว่า "ละครโขนของไทยที่เล่นก็มีแต่เรื่องซ้ำๆ น่าจะมีละครใหม่ๆ เกิดขึ้นบ้าง ก็นึกถึงเรื่องผู้ชนะสิบทิศ"¹ ซึ่งทำให้ทราบถึงความตั้งใจจริง ในการเลือกเรื่องผู้ชนะสิบทิศ มาจัดเป็นละครแนวใหม่ตามแนวของนายเสรี หวังในธรรม

¹ ชิดา มหาเปารยะ, กระจกส่องใจไปสู่วิเวก (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินตติ้งกรุ๊ป, 2535), หน้า 14.

4. ต้องการสร้างสรรค์ละคร โดยนำบทวรรณกรรมของยาขอบ ซึ่งได้รับความนิยมจากหนังสือพิมพ์ประชาชาติ โดยนายเสรีต้องการเห็นตัวอักษรที่ร้อยเรียงเป็นเรื่องราวกลายเป็นละครที่มีชีวิต ให้อารมณ์และความรู้สึก เปลี่ยนการแสดงในกระดาษหนังสือพิมพ์มาเป็นเวทีที่มีฉากพร้อมอุปกรณ์และเทคโนโลยีที่ทำให้ตัวละครดูสมจริงมากที่สุด

ขั้นตอนและแนววิถีในการสร้างละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของ นายเสรี หวังในธรรม²

เสรี หวังในธรรม มีวิธีการสร้างละครที่เป็นขั้นตอนและกระบวนการ โดยการทำงานแต่ละขั้นต่อนั้น จะศึกษาข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วน และแบ่งหน้าที่การทำงานแก่บุคคลที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน โดยแบ่งขั้นตอนการทำงานของท่าน ได้ดังนี้

1. การเขียนบท นายเสรีมีวิธีการเขียนบทให้ตรงกับความคิดของยาขอบ เจ้าของบทประพันธ์เรื่องผู้ชนะสิบทิศ โดยยึดหลักสังขธรรมที่ได้จากผลการกระทำของตัวละครในแง่มุมต่างๆ เป็นหลักซึ่งเป็นเหมือนกระจกเงา สะท้อนชีวิตความเป็นจริงของมนุษย์ และการจัดทำละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศนายเสรีได้พยายามรักษาเนื้อเรื่องเดิมของยาขอบไว้โดยครบถ้วน

จากพื้นฐานการอ่านวรรณคดีไทย ประกอบกับการอ่านนวนิยายเรื่องผู้ชนะสิบทิศของยาขอบ จนสามารถมองเห็นภาพตั้งแต่ต้นจนจบ ทั้งบทรัก บทโศก บทบู๊ และบทตลก ทำให้นายเสรีติดต่อทำบทใหม่เป็นละครพันทาง ที่มีทั้งร้องและรำ โดยนำบทร้อยแก้วของยาขอบมาแต่งเป็นบทร้อยกรอง โดยสำนวนและเนื้อหาไม่ผิดเพี้ยนจากต้นฉบับ ท่านสามารถแต่งสำนวนผูกกลอนได้อย่างไพเราะ เพราะพร้อ้ออ่านแล้วกินใจสอดแทรกมุขตลกที่ทันสมัย ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงรักษาศิลปวัฒนธรรมไทย และความโบราณของเรื่องไว้ได้อย่างเหมาะสม

² สัมภาษณ์เสรี หวังในธรรม, 20 ตุลาคม 2537.

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์แนวทางการเขียนบทของนายเสรี หวังในธรรม ดังนี้

- อ่านต้นฉบับให้เข้าใจองแท้ จับอารมณ์ตัวแสดงให้ได้ตามที่ผู้ประพันธ์กำหนดไว้ และอธิบายให้ผู้แสดง ผู้กำกับการแสดง นักร้องให้เข้าใจในบทบาท และรู้อารมณ์ของตัวละคร

- ใช้ตัวตลกเดินเรื่อง จึงไปถึงจุดที่ต้องการ ทำให้เรื่องสนุกสนาน โดยไม่กระทบกระเทือนเรื่องเดิม

- จากการวิเคราะห์บทที่นายเสรีเขียนตอนที่ 1-60 ซึ่งสังเกตได้ว่า ส่วนใหญ่จะเปิดเรื่องด้วยการใช้ตัวสำคัญในตอนนั้นๆ เปิดเรื่อง ไม่จำเป็นต้องเป็นพระเอก-นางเอก ตัวแสดงตัวแรกเป็นตัวเปิดเรื่อง โดยใช้บทร้องก่อนจึงเจรจา มีการขับเสภาบรรยายเหตุการณ์ให้กระชับขึ้น

- การดำเนินเรื่องต้องกระชับ รวดเร็ว โดยการสร้างบทให้ต่อเนื่อง ไม่หยุดพักการแสดง แต่แสดงหน้าม่านแทนเมื่อมีการเปลี่ยนฉาก ทำให้อารมณ์ของผู้ดูต่อเนื่อง

- การปิดเรื่อง คือ การจบเรื่องหรือจบตอน ซึ่งท่านจะกำหนดเนื้อเรื่องการแสดงในแต่ละตอนไว้ จะผูกปมเรื่องให้คนสงสัยว่า ต่อไปจะเป็นอย่างไร

ด้วยความรู้ความสามารถและพรสวรรค์พิเศษเฉพาะตัว ตลอดจนเป็นคนละเอียดลออ มีความประณีตในการใช้ถ้อยคำ ภาษาลึกซึ้ง คมคาย เหมาะสมกับบรรยากาศของเรื่อง คำที่ใช้มีทั้งคำง่ายและคำที่สูงส่ง เพื่อให้เหมาะสมกับฐานะของตัวละคร มีสัมผัสคล้องจอง การตัดต่อบทกระชับรวดเร็วได้ใจความบริบูรณ์ นอกจากนี้ท่านยังมีความสามารถในการถอดความบทละครได้อย่างดีเยี่ยม เช่น ษาขอบเขียนยาวหลายบรรทัด แต่ท่านสามารถถอดได้เพียง 1 คำกลอน ดังตอนที่ตะเคยิغامจะเด็ดเกี่ยวกับตะละแม่กุงสุมา ษาขอบเขียน "ท่านนี้ชาติก่อนปิดทองพระเฉพาะปาก" จะเด็ดตอบว่า "ครูท่านเอ๋ย อันข้าพเจ้านั้นแม้เกิดเป็นมนุษย์เดินดิน มิได้มีวาสนาและอานุภาพเสมอด้วยเทพเจ้าบนสรวงสวรรค์ แต่สำหรับกุงสุมานั้น ครูท่านคงจะทราบว่า สิ่งใดออกจากปากจะเด็ดผู้นี้แล้ว ตะละแม่ยอมจะทำตาม ประดุจว่าบรรดาพราหมณ์นั้นถือเทวบัญญัติ"

- ความรักเกียรติยศ รักพงศ์เผ่าและชาติกำเนิด เช่น นันทวดีที่คิดว่า จะเด็ดตอนจะเด็ดเป็นพ่อสื่อให้สอพิณยา

นันทวดี : เรามิได้ ผูกจิต คิดเคืองแค้น ซ้ำกลับแสน ตื่นเต้น เป็นเหลือหลาย
ที่เห็นชาว ตองอู ไม่รู้อาย ยอมมอบกาย เป็นสื่อ ถ้อสินบน
ทั้งทั้งศักดิ์ ทั้งศรี ไม่มีเหลือ แต่เพียงเพื่อ ได้เป็นทาส ขาดเหตุผล
ให้รำมัญ หยามเล่น เช่นเดนคน นีหรือชน ชาติพุกาม นามก่าจาย

- รักครั้งแรกหรือรักฝังใจที่จันทราเมื่อจะเด็ดเพราะความซาบซึ้งใน ความเลี้ยสละ และปกป้องศักดิ์ศรีของตน แม้ตัวจะตายก็ยอม ทำให้จันทรายอม ทั้งความเป็นกุลสตรี ยอมรับว่าตัวเข้าไปในห้องจะเด็ดเอง ดังกลอนว่า

จันทรา : ได้โปรดเถิด เพคะ พระบิดา จันทรา ขอแจ้ง แถลงไซ
ซึ่งข้อความ ตามจริง ไม่กริ่งใจ ลูกเข้าไป หากจะเด็ด ในห้องนอน
พี่จะเด็ด เกรงว่า ข้าจะผิด จึงได้คิด เป็นนุบาย เพื่อถ้ายถอน
มดมือลูก ผูกโอรสร์ พันโทษกรรม พระบิดร โปรดด้วย ช่วยปรานี

- ความรักและเทิดทูนจันทรา ทำให้จะเด็ดเสียสละชีวิตเพื่อปกป้องชื่อเสียงจันทรามิให้มีหมอง

จะเด็ด : ฝ่ายจะเด็ด ทูลต่อ ขอเดชะ ซึ่งองค์ ราชธิดา มารศรี
ทรงอ้างเหตุ เพ็ดทูล มุลคดี ขอภูมิ อ้อว่าได้ทรง ปลงว่าจริง
เพียงเมตตา ข้าพระบาท ขีวาทม์วาย จึงเปียงบ้าย แต่งว่า ประสาหญิง
ขอถวาย ขีวาทม์ ไม่พาดพิง ถ้วนทุกสิ่ง จริงจัง ดังวาจา

- ความรักของครูที่มีต่อศิษย์ เป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ไพศาล อยากให้ศิษย์มี วิชาความรู้ อยากให้มีชื่อเสียง อยากให้ศิษย์ได้ดี ปกป้อง ชี้นำทางแก้ไขปัญหาให้ ศิษย์เป็นที่พึ่งของศิษย์ตลอดไปเป็นผู้นำทางให้ศิษย์เดินไปในทางที่ดีตั้งที่มหาเถรกุโสดอ มีต่อศิษย์จะเด็ด

กุโสดอ : อาตมา พาศิษย์ จะมาฝาก เพราะว่าอยาก ให้ดี มีแก่นสาร
ท่านขุนวัง คนเดียว ที่เชี่ยวชาญ รอบรู้ข้อ ราชการ งานนานา
อาตมา ไว้เนื้อ และเชื่อถือ จึงอยากให้ ฝึกปรือ ศิษย์รักข้า
เด็กคนนี้ ดีเหลือ เชื่ออาตมา รับรองว่า เลี้ยงไว้ ไม่เสียที่

- ความรักของอาจารย์กุโสดอที่มีต่อศิษย์จะเด็ด มังตราภักทราบดี ดังนั้น
เมื่อจะเด็ดถูกสอพิษยาและไขลูวางแผนแกลังกล่าวหาว่าลักแหวน แจ้งให้ขุนวังจับ
จะเด็ด ซึ่งจะเด็ดไม่ยอมให้จับและหนีไป มังตราภักทรารู้ว่าจะเด็ดต้องหนีไปหาอาจารย์แน่
ดังกลอนว่า

พระอาจารย์ มังสินธุ กุโสดอ	เปรียบเหมือนพ่อ ของจะเด็ด ก็ว่าได้
ทุกทุกครั้ง ที่พี่ เคยมีภัย	จะต้องไป พึ่งครู กุโสดอ
จะชั่วดี พี่ท่าน ไม่ไปไหน	ต้องหนีไป พึ่งอาจารย์ ท่านหลวงพ่อ
ให้มีดีค่า ลักหน้อย จะคอยรอ	มั่นลอบไป แล้วก็ คงพบกัน

- ศิษย์สำเภา ระลึกถึงคุณอาจารย์ที่มีแต่ให้ความเมตตากรุณาให้อภัย และ
ชี้แนะสั่งสอนศิษย์ตลอดมา ดังสำนักของจะเด็ดที่มีต่ออาจารย์กุโสดอ ดังกลอนว่า
จะเด็ด: อีกครั้งหนึ่ง ได้พึ่ง บุญหลวงพ่อ จึงพ้นท้อ พันทุกข์ ได้สุขศรี
จะจดจำ นำใส่ ในอินทรีย์ และทำตาม คำชี้ ไม่มีคลาย
อันพระคุณ หนุนนำ กรรมกุศล แสนประเสริฐ เลิศล้ำ เป็นเหลือหลาย
เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิด เกิดแล้วตาย ไม่เสียตาย เลยมั่น เพื่อแทนคุณ

- ความรักที่ผิดหวัง ก่อให้เกิดความทุกข์ ดังนั้นทวดซึ่งรักจะเด็ดแต่ก็ต้อง
ผิดหวัง

นันทวด : จันทราเอย พระจันทร์เจ้า	เมื่อไรเล่า จะให้ ได้สมฝัน
ทุกรাত্রี ข้าวอน ออดอันจันทร์	อีกกี่คืน ก็วัน จะเมตตา
ข้ารักชาย หมายชม ไม่สมคิด	เขารักจันทร์ มั่นจิต นำอิจฉา
ขออนจันทร์ ให้รู้ และบูชา	เพื่อชาติหน้า จะได้ ไปเป็นจันทร์

- ความรักทำให้คนเห็นแก่ตัว ไม่รับฟังความคิดเห็นของใคร อิจฉาริษา
เมื่อรู้ว่าคนที่ตัวรักมีจิตใจต่อคนอื่น ดังเช่น มังตราอิจฉาจะเด็ดเมื่อแอบอ่านจดหมาย
ของนันทวดเขียนถึงจะเด็ด ดังกลอนต่อไปนี้

นันทวด : หนังสือฉัน ทวด ถึงพี่ท่าน

จะพลัดพราก จากเรือน เหมือนจากลา
 แม้นล่วงรู้ พี่ท่าน ก่อนครรไล
 จะใคร่เห็น พี่ท่าน ก่อนครรไล
 หวังในความ เมตตา และปรานี
 แม้นพี่ท่าน สิ้นอาลัย ไม่กังวล

มิ่งตรา : อ่านจบ ครบเรื่อง ก็เคืองแค้น

ไอ้จะเด็ด ทูจริต แก่ถึงปิดบัง
 ที่แท้มัน รักมัน นันทวด
 ช่างเสียที่ เคารพ นบบุชา
 แล้วคิดว่า จะจับ ให้คาเขา
 ค่อยระงับ จับโทษ ไว้กับกาย

ในวารวัน พรุ่งนี้ แล้วพี่ข้า

เข้าอยู่วัง ตั้งบัญชา ภูวไนย
 กำแพงซัง บังหน้า ไม่มาได้
 เป็นความสุข เก็บไว้ อุ่นใจตน
 ให้ได้สบ พบนี้ อีกสักหน
 ก็จำจน จำลา ด้วยอาลัย

เจ็บแสบ เจ็บจิต คิดคลุ้มคลั่ง
 ลวงกูเล่น เช่นดัง เป็นเต่าปลา
 แก่ถึงพาที่ เพื่อพอก โทหกซ้ำ
 ไม่เคยนึก เลยว่า จะเลวร้าย
 ก็ไม่ยอม โง่งเง่า เล่นง่ายง่าย
 เอาจดหมาย สอดใส่ ในคัมภีร์

- ความรักอย่างมิตรแท้ รักด้วยคุณความดี รักอย่างบริสุทธิ์ใจที่มิ่งตรา
 มีให้จะเด็ด เมื่อรู้ความจริงว่าจะเด็ดเป็นผู้มีความจริงใจกับตน ดังกลอนว่า

จะเด็ดนี้ ดีจริง ไม่กริ่งจิต
 ช่างสัตย์ซื่อ ถือธรรม ประจำใจ
 เราเคลิ้มคิด จิตรระวาง กลิ่นแก้มเขา
 คนเช่นนั้น คือเพื่อนตาย ไม่ทิ้งกัน

ไม่เสียที่ ที่คิด ร่วมรักใคร่
 พุดอย่างไร ก็เป็น เช่นว่านั้น
 แต่เขากลับ รักเรา อย่างคงมั่น
 ชั่วชีวิต สรรหา ไม่น่ามี

- รักร่วมสาบานรักกันฉันพี่น้อง ตายแทนกันได้ร่วมกันปกป้องผืนแผ่นดิน
 อันเป็นที่รัก เพื่อนร่วมสาบานนี้คือ จา เลงกะโป, มิ่งฉาย (จะเด็ด), ลีอ่อง, เนงบา
 ผู้เป็นศิษย์ร่วมสำนักดาบกะเหรียงตะคะญี่ ดังกลอนว่า :-

ข้าพเจ้า ทั้งสี่ นี้ให้สัตย์
 และขอเปล่ง วาจา กล่าวสาบาน
 ว่าจะรวม ร่วมฤดี ร่วมชีวิต
 และร่วมน้อง พสุธา ด้วยสามัคคี

ด้วยมนัส แน่วแน่น เป็นแก่นสาร
 ไว้ต่อหน้า ครูท่าน ตาคะญี่
 ร่วมสมัคร รักกัน ฉันพี่น้องพี่
 ผิดคดี วันใด ภัยจงมา

- รักแบบเจ้าชู้ประตูดิน รักไปได้เรื่อยๆ รักแบบจุ่มจ่อม วู่วาม ไม่ถูกต้องตามประเพณี ดังเช่น รักของสอพิณยากับนางตองสา

ช่างผิด เนื้อทอง แม่ตองสา ไหนไหน มาแล้ว เจ้าแก้วเอ๋ย
 ขออิงแอบ แบนนาง เหมือนอย่างเคย ก่อนจะเลย ร้างไกล ไปอีกครั้ง
 ถึงสามวัน เหงาหงอย ฝักคอยท่า แม่เนื้อทอง ตองสา เมตตามิ่ง
 ออย่าอิดเอื้อน เปื้อนบิต คิดเหนี่ยวรั้ง ขอเชิญเจ้า เข้ายัง ห้องนอนใน

- รักแบบลุ่มหลง ไม่รู้ผิดรู้ถูก คนรักใช้ให้ทำอะไรก็ทำให้หมด เช่น นางข้าหลวงตองสาหลงสอพิณยา ดังคำกลอน

นางตองสา ข้าหลวง องค์จันทร์รา ในอุรา คล้ามชลาด ขยาดขาม
 ต้องกลล่อ สอพิณยา อูราทราเม นางต้องจำ ทำตาม ด้วยความรัก
 หลงอุบาย ชายชู้ ไม่รู้เรื่อง เหมือนสัตว์เชื่อง รับใช้ ใจสมัคร
 ลืมขอบผิด จิตต่ำ ทำเชื่องยัก ก็มุ่งสู่ สำนัก กุโสดอ

- ความรักที่มีความเล่ห์สละมีความยังคิด มีความรักศักดิ์ศรีของคนที่ตนรัก เช่น รักของมังจาย (จะเด็ด) ที่มีต่อกุสุมา ดังกลอน

มังจาย: ข้าพเจ้า กาดำ อันต่ำชาติ มาหลงรัก เหมราช ไม่อาจเอื้อย
 ต้องจำลี หนีร้าง ไปห่างเขย แค่เพียงเผย ใจตัว ก็ช้วนัก
 จะเชิญหงส์ ลงดิน ก็สิ้นศรี จะช้วนชี่ ชมไพร ก็ไกลศักดิ์
 จึงร่ำลา พาดน ให้พันรัก โปรดประจักษ์ จำแจ้ง ออย่าแคลงใจ

กุสุมา : ฟ้าให้ข้า ก่าเน็ด เกิดสูงศักดิ์ แต่จะห้าม ความรัก หาได้ไม่
 อันความสูง ด้วยศักดิ์ หนักหทัย ไม่อาจรับ รักใคร ด้วยใจตน
 ยามหงส์เหิน เวหา ใช่ว่าสูง จนเกินจุง ลงจาก พากเวหน
 หงส์ก็เปื้อ เวหา นภาพน แต่อับจน ที่จะเลื่อน ลงเยือนดิน

- ตอนที่ จะเด็ดลักพากุสุมามาจากสอพิณยา จะเด็ดก็เกิดอารมณ์สับสนระคนหึงหวงกุสุมา นายเสวี หวังในธรรมก็ใช้ถ้อยคำที่อ่านแล้ว มองเห็นภาพของจะเด็ดว่าห้วนไหวอยากฟังคำตอบจากกุสุมาเพียงใด ดังกลอนว่า

เพียงคำเดียว ใคร่อยาก ฟังปากนาง ให้แจ่มจะ กระจ่าง ระคางหาย
 ว่ายังรัก ผีกไฟ มอบใจกาย ไม่คลาดคลาย เคลียดล่อ สอพิณยา
 จงพูดเถิด กุสุมา ออย่าวิตก ออย่าหวังปอง ป้องปก หัวอกข้า
 พูดให้แจ่ม แห่งเหตุ หากเมตตา เพื่อตัวข้า ได้แจ่ม ที่แคลงใจ

- อารมณ์รักผสมแค้นที่กุสุมา มีต่อจะเด็ด ตอนที่เห็นจะเด็ดจับมือ
 อเทตยา และดึงเข้ามากอด นายเสวี หวังในธรรมก็ถอดกลอนออกมาได้ชัดแจ่ม ดังนี้

มึงลงาย ชายช่าญ ช่านาญเหลือ สีหราช ช่าติเชื้อ เสือผู้หญิง
 พบสตรี พูดพรอด แล้วทอดทิ้ง ไม่เคยจริง แก่ใคร ในวาจา
 นับแต่นั้น ต่อไป ไม่ขอคบ ไม่ขอพบ หรือแม่ แลเห็นหน้า
 ส่วนชู้รัก เขาวเรศ อเทตยา จงรู้ว่า คู่หมั้น นั้นเขามี

- ความคะนองถึงจันทร์ทองจะเด็ด นายเสวี หวังในธรรมก็ถอดกระซิบได้
 สองคำกลอน แต่คลุมเนื้อหาอาลัยได้ทั้งหมด ดังนี้

ดวงเอย ดวงเดือน เจ้าลเยื่อน ฟ้ากระจ่าง สว่างไกล
 ข้าเห็นเดือน เหมือนยังเดือน ดวงฤทัย ให้อาลัย หวนหัน ถึงจันทร์

- คำตัดพ้ออดอ้อนของจะเด็ดที่มีต่อจันทร์ก็สละสลวยเข้าใจง่าย

ไอ้ดวงแก้ว ตองอู ผู้จันทร์ฯ เพียงเห็นหน้า ยอดยุพิน ก็หมั้นได้
 ช่างเสียแรง แฝงฝา กล้าเสียงภัย ช่างเสียที่ ที่ใคร ได้พบนาง
 นับประสา ว่าใจ จะได้สุข กลับได้ทุกช้ ชอกข้า ด้วยคำอ้าง
 ไม่ถามซึก สึกคำ ร้าระคาง ไม่แยกผิด คิดอย่าง ช่างมึงตรา

- การใช้ถ้อยคำในการแต่งกลอนแสดงถึงความลุ่มหลงที่มึงตรามีต่อโช้อ้ว
 ทำให้คนอ่านจินตนาการได้ชัดเจน ดังนี้

ภูบดีนทร์ ลันด้า ส่าราญริน พระพิกตร์แชน่ อะแรมชื่น ไม่พินคลั่ง
 หลงเสน่ห์ สนมนาง อย่างจั้งจั้ง ประทับยัง ต่าหนักน้อย ตะบอยชม
 เข้าคำ พร้าพรอด กอดโช้อ้ว ลืมตัว ลืมทุกช้ แสนสุขสม
 ไม่ไยดี ราชกิจ คิดนิยมน หลงระงม สมสู่ มิรู้คลาย

- และด้วยความสามารถเฉพาะตัว นายเสวี หวังในธรรมก็ถอดกลอนสอนใจให้คติสอนหญิงไว้ในบทของนันทวดี ดังนี้

เกิดเป็นหญิง สิ่งหนึ่ง พึงรักษา	ไม่เพียงว่า พรหมจรรย์ อันเป็นศรี
อันสิ่งหนึ่ง พึงพิทักษ์ คักดีสตรี	คือลัทธิตี เสวี ในชีวา
ข้าพเจ้า พร้อมพริก ทั้งคักดียศ	อีกอำนาจ ปรากฏ ประกาศกล้า
แต่สิ่งหนึ่ง พึงแพ้ แต่ต้นมา	คือแสนอา- ภพรัก หนักหนาย

- และสิ่งที่ละเสียมิได้คือ อารมณ์ขัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของ นาย เสวี หวังในธรรม ปรากฏอยู่ในกลอนตอนที่มาหาเถรกุโสดอ ถูกนางเลาซีต่อว่าเรื่องรู้เห็นเป็นใจกับจะเด็ดและมังกรารับโทษอ้าวเข้ามาอยู่ในวัง ทำให้เกิดเรื่องวุ่นวาย ดังนี้

เลาซี : ข้าพเจ้า มาขอ ต่อว่าหน่อย	หลวงพ่อบ่อย พลอยให้ ผิดใหญ่หลวง
ทั้งจะเด็ด มังตรา กล้าหลอกหลวง	ไซ้ไม้หน่วง เห็นขี้ว้าง ให้ยั้งคิด
นี่ชะรอย พลอยเข้า กับเจ้าอยู่หัว	จะดีชั่ว หลวงพ่อบ่ ก็ต้องผิด
เพราะเข้าด้วย ช่วยบัง อย่างมิดชิด	จนเป็นพิษ เป็นแผล แก้กั้นใด
มหาเถร : มหาเถร นิ่งฟัง นิ่งหดหู	กรรมตกกู อีกแล้ว หาแคล้วไม่
เออสินะ ทุกครั้ง เรื่องจิงไร	ที่จะพัน กูไป เป็นไม่มี
ค่อยข่มคลาย หายเหือด เตือดปุดปุด	ท่องคาถา มหาอุด หยุตอยู่ที่
ไม่โหวก ไม่แหวก เพราะเบรคดี	ค่อยค่อยว่า พาที กับสีกา

ลักษณะการเขียนบทของนายเสวี หวังในธรรม มีหลักการที่สำคัญๆ ดังนี้

- ยึดหลักสังฆกรรมตามแบบอย่างของชาขอบ
- ถือหลักการปรับเปลี่ยนเข้าหาสังคม และสิ่งแวดล้อม
- ลดความเครียด โดยไม่ทิ้งแนวตลก ดังคำที่ว่า "หัวเราะทั้งน้ำตา"
- ใช้หลักจิตวิทยา
- กล้าคิดกล้าทำ

การเขียนบทละครแต่ละตอนนั้น นายเสวี หวังในธรรมจะทำงานช่วงเวลา กลางคืน คือเริ่มจาก 6 โมงเย็นหรือ 1 ทุ่ม (18.00 น. หรือ 19.00 น.) หลังอาหารเย็น และจะนั่งเขียนตลอดจนถึงประมาณตี 1 (01.00 น.) ในแต่ละ ตอน นอกจากจะมีบทร้องบทพูดแล้ว ยังต้องมีทำร้ายฆ่า และการลำดับฉาก ลำดับ เรื่อง ซึ่งต้องใช้จินตนาการอย่างมาก

รูปแบบวิธีการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของอาจารย์เสวี หวังในธรรม มีรูปแบบ ดังนี้

- จุดมุ่งหมายในการแสดง
- ผู้แสดง
- การฝึกซ้อมการแสดง
- เครื่องแต่งกาย
- เครื่องดนตรีประกอบการแสดง
- เพลงประกอบการแสดง
- วิธีการแสดง
- ฉาก

จุดมุ่งหมาย

นายเสวี หวังในธรรม มีจุดมุ่งหมายในการทำละครเรื่องนี้ เหตุเพราะ ละครที่กรมศิลปากรใช้แสดงอยู่ในขณะนั้นมักจะเป็นเรื่องซ้ำๆ เช่น ราชธานีราช พระลอ สามก๊ก ฯลฯ ท่านอยากจะทำให้มีละครแนวใหม่เกิดขึ้นเพราะเรื่องผู้ชนะสิบทิศ แสดงเป็นลิเก เป็นภาพยนตร์ และละครทีวีแล้ว แต่กรมศิลปากรยังไม่เคยนำมาแสดง เป็นละครรำเลย ซึ่งเห็นว่าเนื้อหาสาระของเรื่องนี้ดีมีครบถ้วนทุกรสเป็นนวนิยายที่มี คนนิยมกันมาก ท่านคิดว่าเรื่องนี้ถ้าได้แสดงน่าจะดึงดูดความสนใจให้มีคนชมละครกัน ได้มาก ๆ

ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของนายเสรี หวังในธรรม คงยึดถือรูปแบบตามสมัยพระยามหินทรศักดิ์ธำรง และสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ แต่ได้ปรับปรุงรูปแบบการแสดงเพื่อให้เหมาะสมกับยุคสมัยและสภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน

เนื่องจากละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของนายเสรี ได้ปรับปรุงมาจากละครพันทางซึ่งมีมาแต่เดิม ดังนั้นจึงยังคงดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว แทรกตลกขบขัน การรำยาว มีทั้งอ่อนช้อยและกระฉับกระเฉงว่องไว แสดง ณ โรงละครแห่งชาติ มีการใช้ฉากประกอบการแสดงเพื่อให้มีความสมจริงตามเนื้อเรื่อง มีการใช้ท่าสามัญในบทเจรจาของตัวละคร การเดินเข้า-ออกจากของตัวละครก็ใช้ท่าสามัญแบบธรรมชาติ ไม่มีท่ารำแบบละคร มีความประณีตในการใช้ถ้อยคำอ่านแล้วมองเห็นภาพ เช่น ผู้ชนะสิบทิศ ตอนที่ 2 "บ้านขุนวัง" กล่าวถึงความทุกข์ความวุ่นวายใจของจะเด็จที่ต้องออกจากวังมาอยู่วัดกุโสดอด้วยคิดถึงแม่และคนรัก ดังกลอนว่า

ฝ่ายจะเด็จ จากวัง อยู่ยังวัด ให้อดีต ด้วยทุกข์ ไม่สุขศานต์
 หทัยเหงา เศร้าสร้อย พลอยรำคาญ คิดถึงมาร-ดาเจ้า นางเลาชี
 กับนงราม งามปลอด ยอดชีวา ตะละแม่ จันทรา มารศรี
 แต่หมกมุ่น งุ่นง่าน ดาลฤดี ทัพทวิ เคืองชุ่น แสนวุ่นวาย

ลักษณะที่ต่างจากละครพันทางในอดีตคือ บทเจรจาตามเชื้อชาติในเรื่องจะต้องเจรจาเป็นสำเนียงชาตินั้นๆ แต่บทเจรจาในผู้ชนะสิบทิศของนายเสรี หวังในธรรม เจรจาเป็นสำเนียงไทย ยกเว้นตัวละครเท่านั้นที่เจรจาสำเนียงตามเชื้อชาติ

ปัจจุบันมหรสพเพื่อความบันเทิงของประชาชนมีอยู่มากมาย เช่น ละครโทรทัศน์ ภาพยนตร์ คอนเสิร์ตต่างๆ ทำให้การละครไทยซบเซาลง กล่าวได้ว่านายเสรี หวังในธรรม เป็นผู้หนึ่งที่มุ่งมั่นส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมไทย จึงได้ทำบทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศออกแสดงให้ประชาชนชม ซึ่งก็ได้รับความสนใจ

จากประชาชน นักเรียน นักศึกษา เป็นอย่างดี นับได้ว่าละครพันทางเป็นละครไทย ชนิดเดียวที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในปัจจุบันนี้

ผู้แสดง

ผู้แสดงได้แก่ ศิลปินหรือตัวละครทั้งชายและ หญิงซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางนาฏศิลป์ไทย นาย เสรี หวังในธรรม ได้ใช้ผู้แสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ เป็นชายจริงหญิงแท้ เพื่อให้ละครดูสมจริงบทละครของ นาย เสรี หวังในธรรม มีทั้งบทร้องประกอบกรอว่า มีบทเจรจาซึ่งผู้แสดงต้องเจรจาตามบทซึ่งผู้ประพันธ์ได้เขียนบทไว้ ดังนั้นผู้แสดงต้องท่องจำบทให้ได้ ผู้แสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศส่วนมากเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ เป็นผู้มีความสามารถทางการร่า มีประสบการณ์ในการแสดงโขน ละครนอก ละครในเป็นอย่างดี เมื่อมาแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งมีบทร้อง บทร่า และบทพูดผสมกันซึ่งจะมีบทพูดมากกว่าบทร้องและบทร่า "กรมศิลป์ากรไม่เคยเล่นเรื่องผู้ชนะสิบทิศมาก่อน เพราะถือว่าเป็นวรรณกรรมตลาด มีแต่ลิเกนำไปเล่นเป็นเรื่อง อีกอย่างคือการแสดงออกทางสีหน้า อารมณ์ ท่าทาง วิถีพูด ผู้แสดงของกรมศิลป์ากรก็ไม่ชำนาญ เพราะเราเน้นแต่การร่ามากกว่า"³ แต่เมื่อผู้แสดงทุกคนได้รับการแนะนำวิถีการพูดจังหวะของการแบ่งวรรคตอน ตลอดจนการใส่อารมณ์ในสีหน้าและน้ำเสียงจากท่านแล้ว ทำให้ผู้แสดงมีความมั่นใจในตัวเองประกอบกับการท่องบทอย่างแม่นยำ ทำให้ไม่เกิดความพะวัคพะวน กล้าแสดงออกอย่างเต็มที่ ทำให้การแสดงมีความสมบูรณ์พร้อมทั้งอารมณ์ ลีลา ท่าร่า ซึ่งผู้วิจัยสัมภาษณ์ผู้ดูแลและสังเกตการณ์จากการดูละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ เห็นว่าผู้แสดง สามารถแสดงได้ถูกใจผู้ชม เช่น มหาเถร กุโสดอ แสดงโดย เสรี หวังในธรรม จะเด็ด แสดงโดย ปกรณ์ พรพิสุทธิ์ มังตรา แสดงโดย ศุภชัย จันทรสุวรรณ สอพิण्या แสดงโดย จุลชาติ อรัณยษนาค ไชลู แสดงโดย สุรเชษฐ์ เฟื่องฟู สะการวุฒิพี แสดงโดย ไพฑูรย์ เข้มแข็ง นางเลาซี

³สัมภาษณ์ เสรี หวังในธรรม, 9 ธันวาคม 2537.

แสดงโดย จันทนา ทรงศรี จันทรา แสดงโดย วลัยพร กระจุกเมต กุสุมา แสดงโดย สวภา เวชสุริย์ภักดิ์ นันทวดี แสดงโดย วันทนีย์ ม่วงบุญ โชอิ้ว แสดงโดย ศรีจันทรา รัตนชื่น มหะสิมินบุ แสดงโดย ช่อแก้ว สุวรรณโณ กันทิมา แสดงโดย กรพรหม พรหมช่วย อัครมเหสีเมืองแปร แสดงโดย ตวงฤดี ภาพรพาลี ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีผู้ร่วมแสดงอีกหลายท่าน ล้วนแต่เป็นผู้มีความสามารถทั้งสิ้น สรุปลักษณะการวางตัวผู้แสดงของนายเสรี หวังในธรรม ดังนี้

1. จับจุดอุปนิสัยและอารมณ์ของตัวละครในบทได้อย่างแม่นยำทุกตัว และด้วยความใกล้ชิดคลุกคลีอยู่กับศิลปินในกรมศิลปากรและวิทยาลัยนาฏศิลป์เป็นอย่างดี จึงสามารถเลือกผู้ที่มีบุคลิกลักษณะและอุปนิสัยคล้ายคลึงกับตัวละครมารับบทได้อย่างเหมาะสม

2. เป็นผู้มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูงว่าบุคคลที่ท่านเลือกเป็นคนที่เหมาะสม แม้ว่าบุคลิกลักษณะจะไม่ตรงกับตัวละครในเรื่อง เช่น มังตรา ซึ่งในเรื่องจะสูงโปร่ง แต่ก็ได้เลือกบุคคลที่มีรูปร่างเล็ก

3. มีความสามารถเฉพาะตัวรอบรู้ทุกด้านมีพรสวรรค์มีความคิดสร้างสรรค์ จึงสามารถนำศิลปินของกรมศิลปากรและวิทยาลัยนาฏศิลป์มาเล่นละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศซึ่งต้องพูดเองรำเอง บางครั้งก็ร้องเองด้วย แสดงอารมณ์ออกทางสีหน้า แววตา กริยาท่าทางอย่าง ชัดเจน ซึ่งกรมศิลปากรและตัวศิลปินเองยังไม่ค่อยเล่นละครแนวนี้มากนัก แต่ท่านก็แนะนำให้ผู้รับบทเข้าถึงอารมณ์ของตัวละครในบทได้เป็นอย่างดี

4. สามารถสร้างตัวละครตัวใหม่ คือ ตัวตลก เช่น แทรกเข้าไปในเนื้อเรื่องได้อย่างเหมาะสม และไม่ทำให้เรื่องเดิมเสียอรรถรส ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท่าน นอกจากผู้ชมจะได้รับรสชาติความบันเทิงแล้ว ตัวตลกของท่านยังมีความหลากหลายรอบรู้ ทันทต่อเหตุการณ์โลก ทำให้ผู้ชมได้รับรู้เหตุการณ์ตามไปด้วย

จากการสัมภาษณ์ผู้แสดงถึงความรู้สึกที่เข้ามารับบทบาทของตัวละครในเรื่อง ซึ่งศิลปินเหล่านี้เพิ่งเคยแสดงละครพันทางแนวนี้เป็นครั้งแรก ทำให้ได้ทราบความคิดและความรู้สึกต่อการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ดังนี้

1. ความรู้สึกของสวภา เวชสุรική ผู้แสดงเป็น ตะละแม่กุสุมา คนแรกในเรื่องนี้ คือ

กลัวเล่นได้ไม่ดี กลัวแสดงออกไม่ได้ หนักใจมากกับบทบาท เพราะบทบาทนั้นอาจารย์เสรียังคงสำนวนของยาขอบ เป็นคำเก่าพื้นสมัยแล้ว ทำให้จำยาก เช่นคำพูดที่ต้องพูดว่า

"ก็ตรงเรียวนามนี้ยังงั้นละ คือความทรงงองอาจของกุหลาบ ข้าพเจ้าอยากให้สตรีทุกคน มีความองอาจเป็นอาวุธ เช่นดอกกุหลาบ มีหนามอันแหลมคม ชายใดจะขึ้นชมก็ต้องทะนุถนอมและระมัดระวัง หากจู่ลู่วามแล้ว ก็จะต้องเอาอาวุธจมนเจ็บปวด และเมื่อเป็นเช่นที่ว่า สตรีก็จะมิดกแก่มือชายได้ง่ายๆ"

สิ่งที่เป็นปัญหาอีกข้อหนึ่งก็คือ บทร้องให้ ซึ่งต้องรับฟังจากผู้ฝึกซ้อมและผู้ร่วมแสดงตลอดจนการเรียนรู้อาจประสบผลที่แสดงหลายๆ รอบนำมาใช้ปรับปรุงบทบาทของงานแสดง และบทร้องมีส่วนมากในการผลักดันอารมณ์เศร้าได้

บทกลอนที่ นายเสรี หวังในธรรมประพันธ์ เป็นสำนวนเรียบง่าย แต่โวหารกินใจ หลายครั้งที่ทำให้ตัวแสดงเคลิบเคลิ้มคิดว่าตัวเองเป็นนางตัว แสดงจริง ๆ เช่นตัวกุสุมา เป็นต้น

ความรักของกุสุมากับจะเด็ดคือ พิน เมื่อกุสุมาต้องเดินตัดพินออกจากที่ไร ต้องตั้งสมาธิให้มั่น กลัวพินจะหล่น อึกใจก็พะวงว่าจะติดนิ้วไม่เข้ากับดนตรี ทำให้เกร็งและสับสนไปหมด กลัวจะถือพินไม่ถูกต้อง ทำให้ท่าทางเดินไม่สง่า ฯลฯ

ทั้งนี้ความสำเร็จทั้งหมดอยู่ที่ผู้เฝ้าเบื้องหลังฝึกซ้อมและให้กำลังใจเสมอมา ทั้งขณะฝึกซ้อมและแสดงจริงคืออาจารย์ เสรี หวังในธรรม และคุณครูบุษนาศทรทรานนท์

อาจารย์ สวภา กล่าวว่า ประวัติศาสตร์นาฏศิลป์ไทย คงกล่าวถึงละครเรื่องนี้เพราะมีคุณสมบัติควรค่าแก่การทรงจำ และเป็นแบบอย่างของการละครไทยฉบับไป^๕

^๕ สัมภาษณ์ สวภา เวชสุรική, คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 20 ตุลาคม 2537.

2. ความรู้สึกของปกรณ์ พรพิสุทธ์ ผู้แสดงเป็น จะเด็ด บทจะเด็ดเป็น บทที่เล่นได้ยากมาก "ยากตรงที่ผมไม่เคยเล่นละครพูดมาก่อนเลย เรื่องผู้ชนะสิบทิศ เป็นละครพูดเรื่องแรกในชีวิต ผมเคยเล่นโฆษณาละครธรรมดา ๆ เลยทำให้หนักใจ ตื่นเต้น วิตกกังวล แต่ก็พยายามท่องบท และซ้อมหนักจริงๆ ผมพยายามฝึกซ้อมตามคำแนะนำของพ่อเส ซึ่งผมตั้งใจทำให้ดีที่สุดให้สมกับบทที่ได้รับ^๕

3. ความรู้สึกของศุภชัย จันทร์สุวรรณ ผู้แสดงเป็น มังตรา "ถ้าไม่มีพ่อเส ศุภชัยก็ไม่ได้เป็นมังตรา บทมังตราที่จริงๆ ชัดกับความรู้สึกของผม เพราะมังตราเป็นคนเหี้ยมเกรียม ดุดัน เจ้าอารมณ์ ซื่อจ๋า แต่อุปนิสัยของผมเป็นคนเงี้ยบๆ เฉย พูดไม่เก่ง เลยเกิดความหนักใจ กลัวว่าจะเล่นได้ไม่ดีเท่าที่ควร แต่ผมก็พยายามเล่นให้ได้ดีที่สุดเท่าที่ความสามารถของผมที่มีอยู่ ให้สมกับได้รับเลือกให้มารับบทนี้จากอาจารย์เสรี^๖

4. ความรู้สึกของไพฑูรย์ เข้มแข็ง ผู้แสดงเป็น สะการวุฒิพี "รู้สึกภูมิใจและตั้งใจที่ได้รับความไว้วางใจจากพ่อเสให้ร่วมแสดงในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งก็ได้พยายามแสดงให้ดีที่สุด"^๗

5. ความรู้สึกของสุรเชษฐ์ เฟื่องฟู ผู้แสดงเป็น ไชลู "ผมเคยดูหนังเรื่องผู้ชนะสิบทิศ คุณสมพลแสดงเป็นไชลูและดูทีวีคุณสมจินต์แสดงเป็นไชลู ผมชอบมากเพราะท่านทั้งสองตีบทแตก ผมก็ตั้งความหวังไว้ว่า ผมอยากแสดงเป็นไชลูบ้าง และความหวังของผมก็เป็นจริง เมื่ออาจารย์เสรี ทำละครพันทางเรื่อง

^๕ สัมภาษณ์ ปกรณ์ พรพิสุทธ์, กองการสังคีต กรมศิลปากร, 10 มีนาคม 2537.

^๖ สัมภาษณ์ ศุภชัย จันทร์สุวรรณ, วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, 22 พฤศจิกายน 2537.

^๗ สัมภาษณ์ ไพฑูรย์ เข้มแข็ง, วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, 9 กรกฎาคม 2537.

ผู้ชนะสิบทิศ และผมได้รับเลือกให้เป็นไขลู ผมดีใจและถือเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ อาจารย์เสรีได้กรุณาเลือกให้ผมได้รับบทนี้ ผมพยายามทำให้ดีที่สุดครับ"^๘

6. ความรู้สึกของจันทนา ทรงศรี ผู้แสดงเป็น เลาชี่ "ก่อนจะรับบทเป็นแม่นางเลาชี่ อาจารย์เสรีให้บทเป็นตัวราชเทวีพระมารดาของมังตรา พอตอนหลังอาจารย์เสรีมาปรับตัวใหม่ให้เป็นแม่นมเลาชี่ก็คิดน้อยใจว่าเป็นมเหสี แล้วถูกลดลงมาเป็นแม่นม แต่เราเป็นศิลปินต้องเล่นได้ทุกบทก็ยอมรับนะคะ เมื่อแสดงแล้วบางครั้งก็แอบคิดว่า กรรม (จะเด็ด) กับน้อย (ศุภชัย) เป็นลูกจริงๆ เพราะสนิทกัน ก็เลยดูแสดงเป็นธรรมชาติ ต้องขอขอบคุณอาจารย์เสรีที่ท่านเลือกคนให้ได้แสดงความสามารถตามความเหมาะสม ท่านรู้ดี แต่เรามองตัวเองไม่ออก ท่านมองว่าเราต้องเล่นได้ดี และปรากฏว่าเราก็ได้รับคำชมมาก จึงภูมิใจมากที่ได้รับเลือกให้เล่นเป็นแม่นมเลาชี่"^๙

7. ความรู้สึกของวลัยพร กระทุ้มเขต ผู้แสดงเป็น ตะละแม่จันทรา "ตอนแรกๆ ก็เขินมาก กลัวว่าจะแสดงไม่ได้ แต่ก็พยายามท่องบทและฝึกซ้อมอย่างหนัก ก็สามารถแสดงได้ ก็ทำให้ภูมิใจและดีใจที่ไม่ทำให้ผู้ชมได้รับความผิดหวัง"^{๑๐}

^๘ สัมภาษณ์ สุรเชษฐ์ เฟื่องฟู, กองการสังคีต กรมศิลปากร, 27 ตุลาคม 2537.

^๙ สัมภาษณ์ จันทนา ทรงศรี, กองการสังคีต กรมศิลปากร, 27 ตุลาคม 2537.

^{๑๐} สัมภาษณ์ วลัยพร กระทุ้มเขต, กองการสังคีต กรมศิลปากร, 27 ตุลาคม 2537.

8. ความรู้สึกของศรีจันทร์ รัตน์ ผู้แสดงเป็น โช้อ้ว " ตอนแรกที่รับบทนี้รู้สึกหนักใจมาก เพราะขัดกับอุปนิสัยของตัวเอง ตัวเองเป็นคนเรียบร้อยๆ แต่บทที่ได้รับต้องเป็นคนขี้ฉ้อ เอาแต่ใจตัวเอง เจ้าอารมณ์ แต่ก็พยายามปรับตนเองให้เข้ากับบทบาท และพยายามแสดงสุดความสามารถให้สมกับที่ได้รับ ความไว้วางใจจาก อาจารย์เสรี หวังในธรรม"¹¹

9. ความรู้สึกของช่อแก้ว สุวรรณโน ผู้แสดงเป็น มเหสีมินบุ "พอได้รับบทครั้งแรกรู้สึกว่ น่าลองดูนะ เคยเห็นเขาเล่นละครพูดก็สนุกดี ก็พยายามทำตามบทและทำตามคำแนะนำของพ่อเสและครูผู้ฝึกซ้อม และก็รู้สึกประทับใจ ภูมิใจ ที่ได้มีส่วนร่วมในการแสดงละครเรื่องนี้มาก"¹²

10. ความรู้สึกของจุลชาติ อรัญษะนาค ผู้แสดงเป็น สอพิณยา "ตอนแรกที่รับบทก็คิดว่าเราจะทำได้หรือไม่ กลัวๆ กล้าๆ เคยเล่นแต่โขนหรือรำละคร ธรรมดา ละครพูดไม่เคยเล่นแถมต้องเป็นตัวโองอีกด้วย อกใจก็มานะว่าเราต้องทำให้ดีที่สุด สมกับที่พ่อเสตั้งใจเลือกเรา เดี่ยวนี้ภูมิใจมากที่ทำได้เป็นผลสำเร็จ ละครจะสนุกไม่ได้ถ้าขาดผู้ร้ายนะครับ"¹³

11. ความรู้สึกของนันทะวดี (วันทนีย์ ม่วงบุญ) "ดีที่ได้ร่วมแสดงใน ผู้ชนะสิบทิศ เพราะศรัทธาและชื่นชมในผลงานของพ่อมาตลอด และร่วมงานกับพ่อ มาตลอด คิดว่าสิ่งดีที่พ่อหยิบยื่นส่งมาให้ พ่อต้องเห็นแล้วว่าเหมาะสมสำหรับตัวเราแล้ว เราต้องพยายามทำทุกอย่างให้บรรลุผลตามความประสงค์ของพ่อ ซึ่งทุกคนก็ได้ประจักษ์แล้วว่าผู้ชนะสิบทิศของครูยาชอบ เป็นนวนิยายที่ชนะใจผู้อ่าน แต่

¹¹ สัมภาษณ์ ศรีจันทร์ รัตน์, วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, 21 มิถุนายน 2537.

¹² สัมภาษณ์ ช่อแก้ว สุวรรณโน, กองการสังคีต กรมศิลปากร, 24 ธันวาคม 2537.

¹³ สัมภาษณ์ จุลชาติ อรัญษะนาค, วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร, 9 กรกฎาคม 2537.

ผู้ชนะสิบทิศที่สู้ไม่เคยถอยแต่พร้อมที่จะก้าวไปข้างหน้า ซึ่งเรายกย่องในความเป็น
อัจฉริยะของท่าน คือ อาจารย์เสรี หวังในธรรม"¹⁴

12. ความรู้สึกของพระอัครเทวีเมืองแปร (ดวงฤดี ภาพรพาลี)
"เมื่อได้รับการวางตัวครั้งแรกในบทนี้ มีแต่ความไม่แน่ใจ ถนัดแต่การรำ แต่พ่อ
เสรีให้คำแนะนำ และอธิบายให้รู้ถึงอารมณ์และนิสัยใจคอของตัวละครในบทให้ฟัง
ว่าเป็นอย่างไร แล้วให้เราอ่านบทแล้วเอาความรู้สึกใส่เข้าไปในตัวละครให้ได้
เราก็อพยายามไปฝึกทำจนเกิดความมั่นใจในตัวเองและแสดงได้"¹⁵

ในฐานะที่ผู้วิจัยก็เป็นศิลปินคนหนึ่งซึ่งได้ติดตามชมผลงานของละคร
พันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศในฐานะผู้ดูและสังเกตการณ์ มีความรู้สึกนิยมยกย่องอาจารย์
เสรีที่เป็นผู้บุกเบิกและมีความเข้าใจในอารมณ์ของศิลปินเป็นอย่างดี ท่านจึงริเริ่ม
นำละครพูดมาผสมผสานกับทำร่าอันอ่อนช้อย นำเทคนิคการพูด การใส่อารมณ์ใน
การรับบทมาฝึกฝน ชี้นะประกอบกับศิลปินทุกท่านมีพรสวรรค์อยู่ในตัวเอง เมื่อได้รับ
การส่งเสริมอย่างมีหลักเกณฑ์ ก็สามารถรับอารมณ์ท่วงท่าทางในการแสดงได้
อย่างรวดเร็ว และมีความสนใจ กล้าที่จะแสดงอารมณ์ออกมาให้สมจริง สมบทบาท
จึงทำให้ผู้ดูชื่นชอบ ติดตามชมอย่างต่อเนื่อง และได้รับความนิยมนิยมสูงสุดกว่าทุก
เรื่องที่กรมศิลปากรเคยจัดแสดงมา ซึ่งผู้วิจัยก็คลุกคลีอยู่ในวงการนี้มาตั้งแต่เป็นนัก
เขียนตั้งแต่ปี 2505 จนถึง 2537 รวมเวลา 32 ปี ยังไม่เคยเห็นละครเรื่องไหน
แสดงติดต่อกันยาวนานถึง 8 ปีเลย และจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มาชมละครส่วนใหญ่
75% ชอบผู้แสดง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสายตาอันแหลมคมของอาจารย์เสรี ที่คัดเลือก
ตัวแสดงได้ใกล้เคียงและเหมาะสมกับตัวละครในเรื่องที่ยาชอบได้สร้างไว้ แต่ตัว
แสดงติดต่อกันยาวนานถึง 8 ปีเลย และจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มาชมละคร ส่วนใหญ่
75% ชอบผู้แสดง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสายตาอันแหลมคมของอาจารย์เสรี ที่คัดเลือก

¹⁴ สัมภาษณ์ วันทนี ม่วงบุญ, กองการสังคีต กรมศิลปากร, 24
ธันวาคม 2537.

¹⁵ สัมภาษณ์ ดวงฤดี ภาพรพาลี, กองการสังคีต กรมศิลปากร, 24
ธันวาคม 2537.

ตัวแสดงได้ใกล้เคียงและเหมาะสมกับตัวละครในเรื่องที่ขาชอบได้สร้างไว้ แต่ตัวละครจะได้รับความสำเร็จไม่ได้ถ้าขาดการฝึกซ้อมอย่างมีหลักเกณฑ์ ซึ่งสามารถเสริมสร้างบุคลิกภาพทั้งงามสง่า การพูดที่มีจังหวะจะโคน ตลอดจนความกล้าที่แสดงออก ความสามารถทั้งหลายที่มีอยู่ในตัวของศิลปินก็จะไม่ถูกดึงออกมาใช้ให้ประจักษ์กับสายตาของผู้อื่น จะไม่มีใครรู้จักจะเด็ด (ปกกรณ์) มังตรา (ศุภชัย) ตะละแม่ กุสุมา (สวภา) ฯลฯ ศิลปินเหล่านี้ก็คงจะรับบทใหม่ๆ คือ พระราม พระลักษมณ์ นางสีดา หรือละครแนวเดิมของกรมศิลปากรเท่านั้น

การฝึกซ้อมการแสดง

นายเสรี หวังในธรรมควบคุมการฝึกซ้อมด้วยตนเอง โดยแจกบทให้ผู้แสดงทุกคนแล้วก็ใช้ห้องประชุมเป็นที่ฝึกซ้อมอ่านบทเป็นลักษณะการทำงาน "บนโต๊ะ" แบบที่ท่านเคยไปเรียนมาจากมหาวิทยาลัยฮาวาย สหรัฐอเมริกา พ.ศ. 2505 หรือเหมือนกับการแสดงละครวิทยุ ผู้แสดงต้องอ่านบทของตัวเองดังๆ เพื่อท่านจะดูว่ามีคำไหนผิดก็จะได้แก้ไข เมื่ออ่านบทเสร็จแล้ว นายเสรีจะเป็นผู้กำกับอารมณ์ของเสียง สีหน้า ตลอดจนแววตาของแต่ละคนว่าควรจะเป็นอย่างไร เพื่อชี้แนะแต่ละคนแล้ว ก็ให้ทุกคนกลับไปท่องบทของตัวเอง หัดใส่อารมณ์ทางด้านเสียง และกิริยาท่าทาง แล้วจึงขึ้นเวทีฝึกซ้อมท่าเดินและท่ารำ การฝึกซ้อมบนเวที นายเสรีหวังในธรรมมอบหมายให้ คุณครู ศิริวัฒน์ ติษยนันท์ คุณครูบุษนาค ทรรทรานนท์ และคุณครู ธงไชย โพธิ์อารมย์ เป็นผู้ฝึกซ้อมท่ารำและท่าทางประกอบการแสดงให้เข้ากับบรรยากาศของบท

การฝึกซ้อมละครของนายเสรี หวังในธรรมที่ได้รับแนวทางมาจากมหาวิทยาลัยฮาวายนั้น ผู้วิจัยคิดว่าเป็นแนวทางที่ดีทางหนึ่ง แสดงให้เห็นถึงอัจฉริยภาพในการจดจำความรู้ที่ได้ศึกษา และนำมาเป็นประโยชน์แก่การสร้างสรรค์ผลงานของนายเสรีเอง การทำงานที่เกิดจากการวางแผนอย่างเป็นระเบียบและเป็นขั้นตอนของนายเสรี จึงส่งผลให้นักแสดงมีความสมบูรณ์ทั้งอารมณ์ ลีลาและท่ารำ ซึ่งทำให้ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศโด่งดัง และยืนหยัดมาจนถึงปัจจุบัน

เครื่องแต่งกาย

เครื่องแต่งกายในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ นายเสวี หวังในธรรม ยึดคติการแต่งกายตามแบบละครพันทางกรมศิลปากร คือ การแต่งกายตามเชื้อชาติของตัวละคร เช่น เครื่องแต่งกายพม่า มอญ ซึ่งของเดิมก็มีแต่งอยู่แล้วในเรื่องราชาธิราช แต่ก็จะมีแตกต่างจากของเดิมออกไปบ้างคือ การเพิ่มลายปักดิ้น การเพิ่มเครื่องประดับ การใช้สีในการแต่งกาย

การเพิ่มลายปักดิ้นลงในเสื้อผ้า เช่น เสื้อของจะเต็ดในพิชิตแต่งงาน เป็นเสื้อแขนยาว ปักดิ้นปลายแขนเสื้อทั้ง 2 ข้างหน้าประมาณ 3 นิ้ว ปักดิ้นชายเสื้อรอบตัวหน้าประมาณ 3 นิ้ว ปักดิ้นรอบคอ (คอกกลม) หน้าประมาณ 3 นิ้ว และปักดิ้นตามสายเสื้อด้านหน้าหน้าประมาณ 3 นิ้ว เพื่อให้ดูเด่นและสมศักดิ์ศรี ตัวละครตัวอื่นๆ ที่มียศ-ตำแหน่งก็จะใส่เสื้อปักดิ้นแต่ก็จะปักน้อยลงตามตำแหน่ง

เครื่องประดับ เช่น สายสะพายเพชร สร้อยคอ สร้อยข้อมือ ก็จะใช้เส้นใหญ่ๆ ดูหรูหรา (เฉพาะตัวเอก)

สีของเครื่องแต่งกาย (เสื้อผ้า) บงกช โปธิทอง* กล่าวว่าละครพันทางของเดิมจะยึดสีเดิมเป็นหลัก จะแสดงซ้ำก็ครั้งก็ต้องใส่สีเดิม เช่น พระพันวษาจะใส่เสื้อผ้าสีหลากหลายแขนยาวสีดำผ้าถุงลายแดงเมื่อแสดงครั้งต่อไปก็ต้องใส่เหมือนเดิม แต่ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ สีของเครื่องแต่งกายไม่แน่นอน เช่น ในฉากตัวเอกออก 3 ตัว จะเต็ด มังตรา นันทะวัต จะยึดมังตราเป็นหลัก ถ้ามังตราใส่สีแดง จะเต็ดจะใส่สีน้ำเงิน นันทะวัตใส่สีเหลือง ถ้าในตอนและฉากเดียวกันนี้หน้ากลับมาแสดงใหม่ สีของเครื่องแต่งกายจะเปลี่ยนได้ มังตราใส่สีเขียว จะเต็ดใส่สีแดง นันทะวัตใส่สีชมพู อันนี้แล้วแต่ความใหม่-เก่าของเสื้อผ้าและความเหมาะสมในขณะนั้น ไม่ยึดถือเป็นลิตายตัว

* บงกช โปธิทอง, หัวหน้างานเครื่องแต่งกาย กองการสังคีต กรมศิลปากร

นางนพรัตน์ หวังในธรรม* ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในการออกแบบทรงผม และเครื่องประดับศีรษะให้กับตัวเอกในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศเช่น ตัวกุสุมา จันทรา กล่าวว่ายตอนแรกๆ ตัวแสดงก็เกล้าผมมวย ทัดดอกไม้พรรณมา แต่จากการที่ตัวนางนพรัตน์ได้เดินทางไปเผยแพร่นาฏศิลป์ไทยในประเทศพม่า และได้เห็นเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับศีรษะของนางในราชสำนัก นางกษัตริย์จึงนำมาดัดแปลงให้ จันทรา กุสุมา ใส่มงกุฎและทัดดอกไม้ไหวห้อยระย้าลงมาเพื่อให้สมศักดิ์ศรีของนางกษัตริย์และเพิ่มความสวยงาม

ดนตรีและเพลง

เครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศก็ยังคงใช้เหมือนกรมศิลปากร คือ เป้าพาทย์เครื่องใหญ่ประกอบเครื่องดนตรีออกภาษาดังได้กล่าวมาแล้ว

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศนั้นก็คงใช้เพลงภาษาตามที่เคยแสดงมาแต่ก่อน เช่น ในเรื่องราชาธิราช พญาผานอง จะมีแตกต่างออกไป เช่น บางเพลงจะมีแต่ทำนองบรรเลงในผู้ชนะสิบทิศจะใส่เนื้อร้องลงไป ซึ่งจากการที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในการบรรจุเพลงและเนื้อร้องใหม่ๆ ในละครเรื่องนี้ได้ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศนั้น นายเสรี หวังในธรรม ได้มอบหมายให้กัญญา โรหิตาจล และ สมชาย ทับพร เป็นผู้บรรจุเพลงร้องประกอบการแสดง การแสดงละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศที่ติดตังใจผู้ชมเพราะผู้ขับร้องมีส่วนช่วยในการแสดง โดยนักร้องจะใส่อารมณ์ในเพลงทำให้ผู้ฟังผู้ชมมีอารมณ์ร่วมไปด้วย เช่น บทโกรธคนร้องก็โกรธชบเขี้ยวเคี้ยวฟันกระแทกกระทั้น บทเศร้าโศกเสียใจคนร้องก็ทำเสียงร้องให้ไปด้วย บทเมาเหล้าก็ร้องเสียงลั่นไถ่ลั่น กลมกลืนไปกับการ

* นพรัตน์ หวังในธรรม, อาจารย์ 2 ระดับ 6 วิทยาลัยนาฏศิลป
กรมศิลปากร

แสดงของตัวละคร ทั้งนักร้องนักแสดงต้องเข้าถึงบท ต้องทำเหมือนเป็นตัวละคร
ตัวนั้นเอง

สมชาย ทัพบร และกัญญา โรหิตาจล ได้พูดถึงการบรรจุเพลงและ
การร้องเพลงในละครผู้ชนะสิบทิศว่า "ได้บรรจุเพลงไทย มอญ พม่า จีน
และเพลงใหม่ๆ ที่ไม่เคยมีมาก่อนมาบรรจุในละครให้เข้ากับเนื้อหาของเรื่อง
มีทั้งเพลงเศร้า เพลงรักหวานๆ เพลงสนุกสนาน บางทีก็หยิบเอาทำนองเพลง
บางท่อนจากเพลงต่างๆ เช่น เพลงท้ายม้วย เชียงตา ชุ่มนุมนุ่มเฝ้าไทยก่อนแรกมาใส่
ในเพลงละครให้เข้ากับเนื้อเรื่อง ซึ่งทำให้ละครเรื่องนี้เป็นที่ติดอกติดใจของคนดู
เพราะมีความผสมกลมกลืนกัน ทั้งเครื่องดีด สี ตี เป่า ก็บรรจงบรรเลงอย่าง
ไพเราะ คนร้องสอดแทรกอารมณ์เหมาะเจาะ"¹⁶

เพลงร้องที่ปรากฏในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ซึ่งผู้เขียนได้รวบรวม
จากบทละครพันทาง ของอาจารย์เสรี หวังในธรรม ได้ดังนี้

1. เพลงกลางพม่าใหญ่	2. เพลงกระเหรี่ยงเหนือ
3. เพลงกะแอ (กองแอ)	4. เพลงกระต่ายเต้น
5. เพลงกระโปรงทอง	6. เพลงกุหลาบเมาะล่าเลิง
7. เพลงกระเหรี่ยงใต้	8. เพลงขว้างดาบ
9. เพลงแขกมอญบางช้าง	10. เพลงเขมรไต้ลวด
11. เพลงเงี้ยว	12. เพลงเงี้ยวเวียงจันทน์
13. เพลงเงี้ยวชมดอย	14. เพลงเงี้ยวระเริง
15. เพลงเงินจาม	16. เพลงเงินหน้าเรือ
17. เพลงเงินปั้งหลัง	18. เพลงซิมเล็ก
19. เพลงเงินตองเขียง	20. เพลงเงินแดง
21. เพลงเงินใจยอ	22. เพลงเงินลั่นถัน
23. เพลงเงินฮูหยิน	24. เพลงเงินหลวง

¹⁶ กรมชลประทาน, แปรรูปสมุทร, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
อัมรินทร์พรินตังก์ริฟ, 2532), หน้า 278-279.

25. เพลงจีนเก็บบุปผา	26. เพลงจีนชายอ้อย
27. เพลงจีนเข้าห้อง	28. เพลงจีนรำพัด
29. เพลงจีนพระยาครุฑ	30. เพลงเจดีย์ทอง
31. เพลงช่อลูกหว่า	32. เพลงชะเออะ
33. เพลงช่อมะเขีแยง	34. เพลงเชิญใหญ่
35. เพลงฉอตัน	36. เพลงฉอกกลาง
37. เพลงดาวทะเล	38. เพลงดาวทอง
39. เพลงดาวกระจ่าง	40. เพลงตะลະแม่ศรีท่อน 1, 2
41. เพลงตันโยคี	42. เพลงตะนาวมอญ
43. เพลงทะวาย	44. เพลงทองกวาว
45. เพลงทะแยมอญ	46. เพลงทะแยหงสา
47. เพลงแน	48. เพลงนกขมิ้นมอญ
49. เพลงนางครวญ	50. เพลงโปิยักังเหล็ง
51. เพลงปลายมอญท่าอิฐ	52. เพลงปทุมมาลย์
53. เพลงปทุมรำลึก	54. เพลงพิมด
55. เพลงผ้าโพกชั้นเดียวและ2 ชั้น	56. เพลงพม่าแทงกบ
57. เพลงพญาปรอน	58. เพลงพม่าระเรีง
59. เพลงพม่าไชยา	60. เพลงพญาแปร
61. เพลงพญาสมุทร	62. เพลงพม่าโลม
63. เพลงพม่าปองเงาะ	64. เพลงพม่ากำซั๊บ
65. เพลงพม่าอะโก	66. เพลงพม่าทุงเล
67. เพลงพม่าทุงย่า	68. เพลงพญาล่าพอง
69. เพลงพม่าแค้น	70. เพลงพม่าอิษฐาน
71. เพลงพม่าไต้ลวด	72. เพลงพม่าเป็งมาง
73. เพลงพม่าระทม (รามัญรัตนต)	74. เพลงพม่าโหย (ปรมัย)
75. เพลงพระเมรุทอง	76. เพลงพม่าเดิน
77. เพลงพม่าเกษม	78. เพลงพม่าราชวาน

79. เพลงพม่าชั้นเดียว	80. เพลงพม่ากวงจา
81. เพลงพมานิส่า	82. เพลงพม่ากลาง
83. เพลงพม่ากลองยาว	84. เพลงพม่ารำพึง
85. เพลงพม่าช่วยมอง	86. เพลงพม่ากวงแด
87. เพลงพม่าเห่	88. เพลงพม่าเขว
89. เพลงพม่ากราบ	90. เพลงม่านโอบลา
91. เพลงมะตะแบ	92. เพลงม่านมวย
93. เพลงเมินเล็ง	94. เพลงม้ายี่ขึงตา
95. เพลงม่านทอง	96. เพลงมอญเร็ว
97. เพลงมอญสาวชนมจีน	98. เพลงมอญมอบเรือ
99. เพลงแมลงภู่ทอง	100. เพลงมอญจับช้าง
101. เพลงม่านเริง	102. เพลงมอญแปลง
103. เพลงมอญตุตาว	104. เพลงมอญชมจันทร์
105. เพลงมอญอ้อยอิ่ง	106. เพลงมอญขว้างดาบ
107. เพลงม่านมงคล	108. เพลงมอญทำอิฐ
109. เพลงเมมาเย	110. เพลงม้าโขยก
111. เพลงมอญร้องไห้	112. เพลงมะลิซ้อน
113. เพลงมอญพุงหอก	114. เพลงขอเร
115. เพลงร้วมอญ	116. เพลงรานีเกลิง
117. เพลงส่มิงทองมอญ	118. เพลงสุดคะนิง
119. เพลงสร้อยทะเล	120. เพลงสองไม้มอญ
121. เพลงเสเลเมา	122. เพลงสร้อยเวียงพิงค์
123. เพลงสาธุการมอญ	124. เพลงสองกุมาร
125. เพลงหมปะกาว	126. เพลงหงส์ทองมอญ
127. เพลงอาชีกัง	

จะเห็นได้ว่าเพลงออกภาษาเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเลียนภาษา และทำนองเพลงของชาตินั้นๆ เป็นการเพื่อความสนุกให้กับผู้ชมที่ได้ฟังเพลงภาษาต่าง ๆ

ฉาก

ฉากในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศได้ใช้ฉากหลักๆ ที่กรมศิลปากรได้ใช้มาแต่เดิมในละครเรื่องราชาธิราช เช่น ฉากท้องพระโรง ฉากสวน ฉากป่า ฯลฯ เนื่องจากขาดงบประมาณในการสร้างฉาก ระยะเวลาสั้นจึงตัดแปลงใช้อุปกรณ์หรือฉากที่มีอยู่แล้วมาจัดทำใหม่ ที่แตกต่างจากของเดิมคือ มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าไป เช่น ตอนโค่นต้นไม้มีการใช้เทคนิคประกอบฟ้าแลบ ฟ้าผ่า เพื่อให้เกิดความสมจริงตั้งนี้เป็นต้น

วิธีแสดง

ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศของนายเสรี หวังในธรรม มีการแบ่งบทแบ่งตอน บอกฉาก บอกตัวละคร และมีบทพูด บทเจรจา และเน้นการบอกบทเป็นสำคัญมากกว่าละครพันทางเรื่องอื่นๆ บทพูดหรือบทเจรจายกขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษร บทเจรจามีความสำคัญมากจะตัดทิ้งไม่ได้ และคำที่ใช้เจรจายเป็นคำยากต้องอาศัยการบอกบทช่วยให้ผู้แสดงเกิดความมั่นใจ กล้าแสดงออกได้เต็มที่ ไม่ต้องพะวงเรื่องบท เพราะการลืมบทจะทำให้เกิดความเครียด ทำให้แสดงออกไม่ได้ การบอกบทช่วยให้ผู้แสดงเจรจาหรือรำตามบทได้ถูกต้องและต่อเนื่อง บทเจรจาที่ใช้ภาษาแบบโบราณตามสำนวนของชาวยุค จึงทำให้ยากแก่การพูด ตัวอย่างเช่น มังงาย : "ข้าแต่ตะละแม่ผู้สูงศักดิ์ ข้าพเจ้ามังงายมีใจเดียวล้วนเดียวจึงมีอาจกล่าวสิ่งใดเป็นคำสอง ข้าพเจ้าเคยกล่าวไว้แก่ตะละแม่เมื่อวันก่อนโน้นแล้วว่า หากเมื่อใดความที่ข้าพเจ้ารักท่านนั้นท่วมอก ก็จะไม่ยั้งบังคมลากลับไปเสีย ณ บ้านเดิม จะไม่ยอมบอกแก่ใครให้ผู้อื่นล่วงรู้ อันข้าพเจ้านั้นแม้ไม่เคยพลาดต่อการอื่น แต่การจะให้บอกปาก เอ่ยถึงน้ำใจรักของตัวแก่ตะละแม่นั้นข้าพเจ้าชลาดนิก"

(ตอนที่ 9 ความลับมังงาย หน้า 4)

บทเจรจาที่มีทั้งเจรจาโต้ตอบกันธรรมดา และเจรจาเป็นบทร้องโต้ตอบกัน เช่น

เจรจาโต้ตอบกันธรรมดา

มังตรา : แต่พี่ไม่ยากเป็นจักรพรรดิจริงๆ นะ พี่อยากเป็นเพียงเจ้า.....

มุขอ้าย : เจ้าอะไรหรือเพคะ

มังตรา : เจ้าหัวใจของมุขอ้ายยังไฉละ

เจรจาโต้ตอบเป็นบทร้อง

ร้องเพลงมะลิซ้อน

มังตรา : พี่ขอเป็น เจ้าหัวใจ ที่ในอก ให้มุขอ้าย ได้พก ปกป้องพี่

มุขอ้าย : หัวอกของ ข้าพเจ้า น้อยเท่านี้ ไม่พอที่ พี่จัก จักรพรรดิ

มังตรา : ถ้ากระนั้น ฝากกาย ไว้ขีดร่าง ไม่เรศร้าง นางน้อง อย่าข้องขัด

มุขอ้าย : เพียงยามรัก กอดอุ่น ด้วยบุญรอด แล้วสองหัตถ์ ก็คงคลาย เมื่อปลายมือ

(ตอนที่ 57 ราชนารีระช้าย หน้า 26-27)

บางครั้งตัวละครจะแทรกบทเจรจาเอง เช่น ตัวมหาเถรกุโสดอ ซึ่งมักแทรกบทตลกขบขัน เพื่อเพิ่มความสนุกสนานให้กับผู้ชม ทั้งยังเป็นการช่วยให้หายเครียด นายเสวี หวังในธรรม พูดถึงบทมหาเถรกุโสดอว่า "มหาเถรของครูยาชอบสุขุม และดู ส่วนของผมนะเพิ่มบุคลิกขึ้นมาให้เข้ากับผม ซึ่งแสดงคือ มหาเถรเป็นคนอารมณ์ดี สนุก เล่นตลกได้ มีอะไรขำๆ เพราะฉะนั้น มหาเถรจะมี 2 อารมณ์ บทดูจะดูแบบของฮาชอบ เคยขำกว้างด้วยกระโถนน้ำหมาก เวลาอารมณ์ดีก็ดี แต่เรื่องสุขุมรอบคอบรอบรู้ยุทธศาสตร์นี่คงของท่านไว้ก่อนข้างสมบูรณ์"¹⁷

¹⁷ แปรสยมพร, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2535)

สรุปความแตกต่างของละครพันทังเรื่องผู้ชนะสิบทิศกับละครพันทังเรื่องอื่น ๆ คือการแสดงออกภาษาเรื่องอื่น ๆ เช่น สามก๊กราชาธิราชที่เป็นการออกภาษาตัวละครที่เป็นต่างชาติ จะต้องพูดสำเนียงภาษาของชาตินั้นๆ แต่ในผู้ชนะสิบทิศใช้เจรจาเป็นสำเนียงภาษาไทยธรรมดา ยกเว้นตัวละครเท่านั้นที่จะเจรจาออกสำเนียงภาษาไทยธรรมดา ยกเว้นตัวละครเท่านั้นที่จะเจรจาออกสำเนียงภาษา ซึ่งนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเดิมอีกอย่างหนึ่ง คือ เน้นการบอกบท

วิเคราะห์โครงสร้างบทละครของนายเสวี หวังในธรรม

บทละคร 60 ตอน ของนายเสวี หวังในธรรมผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์หาเอกลักษณ์เกี่ยวกับโครงสร้างการแสดงได้ 4 ขั้นตอนดังนี้

1. การแบ่งฉากในแต่ละตอน
2. การเปิดเรื่อง
3. การดำเนินเรื่อง
4. การปิดเรื่อง

1. การแบ่งฉากในแต่ละตอน พบว่าแบ่งน้อยที่สุด 3 ฉาก มากที่สุด 11 ฉาก แต่เฉลี่ยแล้วอยู่ในระหว่าง 5-6 ฉาก

ในตอนหนึ่ง ๆ มีกลวิธีที่น่าสนใจ คือ

1.1 การแสดง 60 ตอน มักแสดงครึ่งหนึ่ง ความยาวประมาณ 3 ชั่วโมง ประกอบด้วยตัวนายเสวี หวังในธรรม จะออกมากล่าวทักทายผู้ชม และมักจะโฆษณาให้ทราบถึงการแสดงครั้งต่อไป

1.2 มีผู้บรรยายเนื้อเรื่องย่อให้ผู้ชมฟังในตอนที่กำลังจะแสดง โดยที่ผู้บรรยายจะไม่ปรากฏตัวให้ผู้ชมเห็น

1.3 การแสดงส่วนมากจะแสดงฉากต่อเนื่องเพราะมีการจัดฉากเปลี่ยนฉากได้รวดเร็ว

1.4 บางครั้งใช้ตัวตลกแสดงหน้าม่านสลับการเปลี่ยนฉาก จัดฉาก ซึ่งจะได้กล่าวถึงตลกในหัวข้อต่อไป

2. การเปิดเรื่อง คือการเริ่มแสดงละคร การเปิดเรื่องของผู้แสดงคนแรกถือว่าสำคัญมาก เพราะจะส่งผลให้กับตัวแสดงตัวอื่นออกมาต่อเรื่องราวให้ดำเนินเรื่องต่อไป เป็นวิธีการให้ผู้ชมติดตามเหตุการณ์ในเนื้อเรื่องได้เป็นอย่างดี ไม่จำเป็นว่าจะต้องให้พระเอกหรือนางเอกเปิดเรื่อง แต่ใช้ตัวละครสำคัญในตอนนั้นๆ เช่น ตอนน้ำนมแม่เลาซี ตัวนางเลาซีจะเป็นตัวเปิดเรื่อง โดยใช้บทร้องก่อน แล้วจึงเจรจา มีการขับเสภาบรรยายเหตุการณ์ให้เรื่องกระชับขึ้น ตัวอย่างเช่น

ตอนที่ 1 "น้ำนมแม่เลาซี" เปิดเรื่องที่นางเลาซี

- ร้องเพลงกลางพม่าใหญ่ -

จับบทเป็อง	เรื่องเล่า ถึงเล่าซี	อยู่ตองอู	ธานี ศรีสง่า
เป็นแม่นม	ราชบุตร ราชธิดา	เลี้ยงรักษา	มาจน เจริญวัย
ทั้งจะได้	ลูกน้อย พลอยผาสุข	สิ้นทุกข์	สิ้นโรค สิ้นโรคร้าย
ได้ชื่นชม	สมหวัง อยู่วังใน	ยิ่งเติบโตใหญ่	รูปงาม อร่ามตา

- ขับเสภา -

แล้วเลาว่า	ข้าไป อุกษาน	เห็นดอกไม้	เบ่งบาน ช้างตำหนัก
ในดวงจิต	คิดถึง แม่นมรัก	จึงเด็ดหัก	มาให้ ใช้ไหว้พระ
นางเลาซี	รับพาน ประทานให้	ยกขึ้นไหว้	บูชา สาธุสะ
เป็นพระคุณ	อุ่นเกล้า นะเจ้าคะ	ที่ทรงพระกรุณา	ข้าเลาซี

- พุด -

เลาซี อ้อพระราชบุตรเสด็จ ขอประทานอภัยเพคะ หม่อมฉันมีวคฺยกับพระราชธิดาและจะเด็ดเพลินอยู่ มีทันได้รับเสด็จ เสด็จมาถึงน่านแล้วหรือเพคะ

ตอนที่ 5 "สามแผลแค้น" เปิดเรื่องด้วยตัวละคร คือ ไชลู

- ร้องเพลงมอญดูดาว -

จะกล่าวฝ่าย ไชลู ครูหงสา	ได้ติดตาม สอพิณยา มาเขตชั้น
เพื่อสืบข่าว ตองอู ดูสำคัญ	ยี่งนานวัน จิตใจ ไม่สบาย
เพราะนิสัย บ้าเบ่ง นักเลงดาบ	คิดจะปราบ ประลองเดช ทุกเขตค่าย
ทั้งชำนาญ การเล่ห์ เพทุบาย	คอยมุ่งหมาย คิดอ่าน แต่กาลกล

ตอนที่ 18 "ข้างเฟือกของใคร" เปิดเรื่องด้วยตัวละคร คือ

จาเลงกโบ, เนงบา, ลีอ่อง

- ร้องเพลงพม่ากำชับ -

จะเลงกโบ กลุ้มกลัด มนัสหมอง	บุเรงนอง มีอัน พลันป่วยไข้
ถึงเป็นลม ล้มชบ สลบไป	เพราะเสียใจ ในเรื่อง กุสุมา
จะรักษา พยาบาล นั้นก็ยาก	ด้วยโรคจาก ในจิต พิษนักหนา
มีอาจจะ คิดช่วย ด้วยเชี่ยวชาญ	ทั้งลือชื่อ เนงบา ปรึกษากัน

ตอนที่ 22 "หงสาวดีลั่นกลองรบ" เปิดเรื่องด้วย สอพิณยา ตัวละคร

สำคัญอีกตัวหนึ่ง

- ร้องเพลงตันโยคี -

อุปราช สอพิณยา เหมือนบ้าคลั่ง	แค้นประดัง ยังอก หมกไหม้
ทั้งเสียมาด เสียเมีย เสียใจ	ตั้งจงอาจ ร้างไซ้ ไกลรวงรัง
ไอ้จะเด็ด เด็ดขั้ว หัวใจกู	โดยจูลู่ ยุตแย้ง แทงข้างหลัง
ขอตามชีวิต ติดชิง อย่างจริงจัง	มั่นชีวัง ยังอยู่ กู้ตาย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า นายเสรี หวังในธรรม ใช้ตัวละครหรือตัวเอกใน
ตอนนั้นๆ เป็นตัวเปิดเรื่อง

3. การดำเนินเรื่อง นายเสรี หวังในธรรม จะใช้ตัวละคร หรือตัวสำคัญที่เป็นตัวเปิดเรื่องตั้งได้กล่าวมาแล้วเป็นตัวดำเนินเรื่องเป็นเปิดเรื่องด้วยไขลู ไขลูก็จะเป็นตัวดำเนินเรื่อง ในการดำเนินเนื้อเรื่องในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศนี้ สาเหตุจะมาจากความขัดแย้งแย่งชิงความเป็นใหญ่และชิงรักหักสวาท เช่นเป็นการชิงรักหักสวาทระหว่างจะเด็ดกับสอพิณยา

และการดำเนินเรื่องที่เป็นเอกลักษณ์ของนายเสรี คือ การสร้างตัวละครขึ้นมาเป็นตัวดำเนินเรื่อง ซึ่งในเรื่องเดิมของยาขอบไม่มี แต่นายเสรี หวังในธรรม ก็สร้างตัวละครขึ้นมาใหม่ให้เป็นตัวสำคัญในการดำเนินเรื่อง ชื่อ แจ็กหนอมเช่นตอนที่ จะเด็ดจะไปเรียนวิชาดาบกับตะเคียนที่ดงกระเหรียง แจ็กหนอมก็ไปเปิดร้านเหล้าที่ดงกระเหรียง จะเด็ดก็ไปรู้จักกับจะเลงกะโอบ เนงบา ล้อ่อง จนเป็นเพื่อนร่วมสาบานกัน เมื่อจะเด็ดไปหงสาวดี แจ็กหนอมก็ไปเปิดร้านเหล้าที่หงสาวดีเป็นต้นเป็นการเพิ่มความสนุกสนานให้กับเรื่องโดยไม่เสียอรรถรสเดิม นับว่านายเสรี เป็นคนแรกที่ใช้ตัวละครเป็นตัวดำเนินเรื่อง และจุดเรื่องไปถึงที่ท่านต้องการได้อย่างเหมาะสม ซึ่งผู้วิจัยจะขอยกตัวอย่างตัวละครที่เป็นตัวเปิดเรื่องและดำเนินเรื่องในแต่ละตอนดังนี้

ตอนที่ 3 "ตอนจะเด็ดบวช" จะเด็ดเป็นพระเอก เป็นตัวเปิดเรื่อง และดำเนินเรื่องโดยรำพึงถึงความอัศจรรย์ใจของตัวที่ถูกขอร้องให้เป็นสื่อจากสอพิณยา และมิ่งตราให้ติดต่อกับนันทวดีให้ ซึ่งตัวเองก็รู้สึกพึงพอใจในนันทวดีเหมือนกัน ดังกลอนที่ว่า

ตอนที่ 3 "ตอนจะเด็ดบวช" จะเด็ดพระเอกเป็นตัวเปิดเรื่อง และดำเนินเรื่องต่อไป

ครานั้น จะเด็ดหนุ่ม กลุ่มใจคอ
ให้เป็นสื่อ ทาบทาม นางทราวมวย
นิกน้อย ใจนิก ความรักหนอ
ทั้งมิ่งตรา สอพิณยา ให้พาที่

เมื่อมิ่งตรา ร้องขอ ข้อเงื่อนไข
ด้วยปักใจ เสน่หา นันทวดี
มาเกิดก่อ รวมอยู่ ที่กูนี้
ทั้งๆ ที่ ตัวกู ก็ผู้ชาย

- ชีบเสภา -

จนพลบค่ำ ร่ำคิด คณิงนิก แต่ตริตรึก ตรองการ ประมาณหมาย
 ยิ่งคิดคิด เคืองชุ่น แสนวุ่นวาย ทั้งใจกาย งุ่นง่าน ร่ำคาญครัน

ตอนที่ 2 "บ้านขุนวัง" จะเด็ดเป็นตัวเปิดเรื่อง และดำเนินเรื่องก็
 แสดงถึงความทุกข์ ความวุ่นวายใจในความรัก ดังกลอนที่ว่า

- ร้องเพลงพญาสมุทร -

ฝ่ายจะเด็ด จากวัง อยู่ยังวัด ให้ถืออด ด้วยทุกข์ ไม่สุขสันต์
 หทัยเหงา เศร้าสร้อย พลอยร่ำคาญ คิดถึงมาร-ดาเจ้า นางเลาชี
 กับนงราม งามปลอด ยอดชิวา ตละแม่ จันทรา มารศรี
 แต่หมกมุ่น งุ่นง่าน ดาลฤดี ทับทิว เคืองชุ่น แสนวุ่นวาย

- ร้องเพลงมอขเริง -

สุดระงับ ดับจิต กลับคิดหวัง จะเล็ดรอด เข้าวัง ตั้งใจหมาย
 ดิกสังัด จัดแจง แปลงปลอมกาย ให้ละม้าย คล้ายกับ ทหารวัง

- ร้องเพลงพม่ากลองยาว ท่อน 1 -

ชะช้า อ้ายจะเด็ด ไม่เข็ดหลาบ คิดจ้วงจาบ วุ่นวาย ใ้อัจจิ่ง
 มีชนิก บักอยู่ ดูหรือยัง จะคิดบัง อัจใจ ใ้อักลี้
 มิงจะลอบ เข้าวัง ใ้อัจจิ่งไร พลอยพาให้ กูเสียดลัย ใ้อับดลี้
 เสียดแรงหวัง ตั้งใจ สอนให้ดี ช่างไม่มี กตัญญู คิดรู้คุณ

- ร้องเพลงพม่ารำลึก -

ฝ่ายจะเด็ด คราวเคราะห์ เพราะชะตา ต้องพระราช อาชญา พาขัดสน
 ท่านอาจารย์ กุโสดอ ขอทัพพัน มาเป็นคน ทำงาน บ้านขุนวัง
 คราล่าบาก ยากจน รู้ทนเจียม สงบเสงี่ยม รับผิดชอบ ไม่โอหัง
 มั่งงานหนัก งานเบา เข้าประดัง ไม่หยุดยั้ง เข้าค่า ทำแต่งงาน

การดำเนินเรื่องโดยไม่ใช่พระเอกแต่เป็นตัวเอก เช่น ไชลู อุปนิสัย
ของไชลูเป็นคนโกง แต่โกงเพราะรักเจ้านาย ทำทุกอย่างวางแผนทุกอย่างให้
เจ้านาย การดำเนินเรื่องของไชลูเป็นการสร้างปัญหาต่างๆ ไปสู่จะเด็ด ดัง
กลอนว่า

ตอนที่ 5 "สามแผลแค้น"

- ร้องเพลงมอญดูดาว -

จะกล่าวฝ่าย ไชลู ครุหงสา	ได้ติดตาม สอพิณยา มาเขตชั้นนี้
เพื่อสืบข่าว ตองอู ดูสำคัญ	ยิ่งนานวัน จิตใจ ไม่สบาย
เพราะวิสัย บ้าเบ่ง นักเลงดาบ	คิดจะปราบ ประลองเดช ทุกเขตค่าย
ทั้งชำนาญ การเล่ห์ เพทุบาย	คอยมุ่งหมาย คิดอ่าน แต่การกล

- ชีบ -

ก็พระองค์ สอพิณยา มาประทับ	น้อมคำนับ ทูลกิจจา อานุสนธิ์
ข้าพระบาท มาดหมาย ใจกังวล	เรื่องจะเด็ด ทูรพล คนกาลิ
นับแต่วัน มีเรื่อง เคืองพระทัย	ไ้อ้จะเด็ด จัญไร ลอบหลบหนี
ทั้งขุนวัง มังตรา ดูทำที่	ไม่ไยดี ที่จะคิด ออกติดตาม
ตราบไต่ ไ้อ้จะเด็ด นั้นยังอยู่	เมืองตองอู เหมือนมาลี ที่มีหนาม
คอยทิมแทง พระองค์ ทุกโมงยาม	จนทำความ มุ่งหมาย ทลายล้ม
ข้าพระบาท คิดว่า ถ้ามีวคอย	เหมือนปล่อยเรือ ให้อลอย คอยวันล่ม
จะตัดไฟ ต้องแก้ แต่ต้นลม	จึงจะสม สำเร็จ เจตนา

- ร้องเพลงปลายมอญทำอิฐ -

สอพิณยา ฟังครุ ไชลูเร่ง	ที่คิดเคร่ง เคียดแค้น เป็นแสนสา
ยังระคาย เคืองขัด หักยา	ประดุจว่า อัดคี้ จู้น้ำมัน
ก็เห็นต้อง พ้องตอบ ชอบคำครุ	ข้าก็แสน แค้นอยู่ ไม่ห่างหัน
ทำไฉน จะสืบต่อ ข้อสำคัญ	ว่าจะเด็ด มั่นนั้น อยู่แห่งใด

และอีกตอนหนึ่งที่ชี้ชัดให้เห็นถึงเล่ห์เพทุบายของไขลุที่นำไปเพราะรักนาย
อยากให้นายสมหวังในความรัก แต่เป็นการผูกปมเรื่องไปสู่การแก้แค้น ซึ่งรัก
ระหว่างจะเด็ดและสอพิณยาต่อไป ดังคำกลอนที่ว่า

ตอนที่ 14 "หน้บุญคุณ"

- ร้องเพลงฉอตัน -

อุปราช สอพิณยา พบหน้าครู	จึงรบเร้า ไขลุ ผู้ผูกพี
ว่าอันองค์ อัครราช- เทวี	ข้านี้ ได้ไปเฝ้า ทูลเร้ารบ
ทั้งชนล่อ ขอสู่ กุสุมา	พระเจ้าป่า เบนเปียง เลี้ยงหลีกหลบ
เหมือนขอ ทำนาย ไว้ครันครบ	จะประจบ อย่างไร ไม่เอนเอียง

- ร้องเพลงมอญชะเออะ -

ไขลุว่า ข้าพเจ้า ได้กล่าวแล้ว	เป็นไม้แคล้ว ทำนาย ไปบ้ายเปียง
หนทางต้อง ทำต่อ ก็เหลือเพียง	ไม่อาจเลี้ยง ลู่ทาง ข้างลักพา
แม้จะต้อง ตรองใจ เลี้ยงภัยบ้าง	แต่ข้ออ้าง ครึ่งนี้ ดีหนักหนา
ขอพระองค์ ทรงรอ ต่อเวลา	เห็นไม่ช้า ถึงวัน อันฤกษ์ดี

- ชับ -

อันหนังสือ ถึงมือ โสหินพวา	ทุกกิจจา แจ้งล้วน ความถ้วนถึ
ตามกำหนด นัดกัน วันพรุ่งนี้	ให้เข้าตี สอดคล้อง ทำนองนัด
ถึงเวลา ศัตรู จู่เข้าตี	องค์ราชะ นระบตี ศรีกษัตริย์
ย่อมขึ้นสู่ ปราการ บัญชาชัด	เพื่อเร่งรัด พลไกร ให้ราวี
เพลานั้น ตัวท่าน จงหลบหลีก	พาตัวปลีก ดังว่า ทำหน้าที่
เข้าไปเชิญ องค์อัคร- เทวี	กับนารี ตะละแม่ กุสุมา
ว่าศึกหนัก ชักเห็น ว่าเป็นแพ้	จะตกอยู่ ข้างแปร แน่หนักหนา
จึงราชะ นระบตี มีบัญชา	ให้เชิญลง นาวา ล่วงหน้าไป
สำเร็จแล้ว เร่งพัก สองนารี	ออกประตุ ธานี ที่ทิศใต้
ข้าจะเตรียม เรือน้อย คอยทำไว้	พร้อมพลไพร่ พายเรือ เหลือชานาญ

- พุด -

ไขลู : ข้าพเจ้าจะจัดคนที่ไว้วางใจได้สักคนหนึ่ง ไปร่วมรบอยู่ทางด้านหน้าของเมือง คณะนัดหมายกันว่า ต่อเมื่อท่านและข้าพเจ้าออกเรือผ่านพ้นออกไปได้แล้วพร้อมด้วยนางพระยา จึงค่อยโยนทิ้งหนังสือแก่พวกโมนิน ท่านจงหลับตาจิตตุดูเถิด ว่าอันการที่ข้าพเจ้าคิดกลอุบายดังกราบทูลนั้น เพื่อประโยชน์อันใด

สอพิณยา : เพื่อว่า..... ถ้าทัพแปรยกออกตาม ก็จะปะทะกับทัพโมนินจนตามเราไปไม่ทัน ฮะ ๆ ๆ วิเศษ วิเศษ เลอเลิศ โอ...ท่านครู ข้าพเจ้าขอคารวะสมองและปัญหาอันแสนเปรี๊ยะปราดของท่าน

ไขลู : ในเมื่ออุบายยังไม่สัมฤทธิ์ผล สอพิณยาท่านอย่าได้เร่งคารวะข้าพเจ้าเลย ข้าพเจ้าหาต้องการไม่ ที่ข้าพเจ้าต้องการนั้นก็เพียงแต่จะให้นายท่านได้อ่านาจ ในความลิเนหาต่อตะละแม่กุสุมา เป็นจุดสูงสุด ตอนที่ 22 "หงสาวดีลั่นกลองรบ" เปิดเรื่องด้วยสอพิณยา และดำเนินเรื่องด้วย สอพิณยา

- ร้องเพลงตันโฮคี -

อุปราช สอพิณยา เหมือนบัวค้ำ	แค้นประดัง ฝักอก หมกไหม้
ทั้งเสียมาด เสียเมีย เสียใจ	ตั้งจงอาจ ร้างไซ้ ไกลรวงรัง
ไ้อ้จะเด็ด เด็ดหัว หัวใจกู	โดยจู้จู้ ยุตแย้ง แทงข้างหลัง
ขอตามซิด ติดซิง อย่างจริงจัง	มั่นชีวัง ยังอยู่ กูสั้ตาย

- ร้องเพลงสมิงทองมอญ -

ชาติกะล่อน อ่อนเอี้ย เสียข้าวสุก	ดีแต่ชุก หัวนอน ช่อนสลาย
รอบล้อม เมียกู อยู่มากมาย	ขาดกลุ่ม คุ่มกาย ไม่นำพา
จนไ้อ้พวก ตองอู จูมาซิง	เผอเลอ เย่อหยิ่ง ทั้งเมียข้า
โทษมิง ถึงตาย วายชีวา	เร็วหว่า ราชมัญ พามันไป

- ร้องเพลงฉอตัน -

ข้าพเจ้า เสียดาย ละอายเหลือ	ที่ชาติเชื้อ เลือผู้หญิง เคยยิ่งใหญ่
มาตกลม จมปลัก รักอาลัย	จนสิ้นท่า อาชาไนย ชายชาตรี
เสียงสงคราม ตามนาง มาล้างน้ำ	กล้ากระทำ จำตาย ไร้ศักดิ์ศรี
นี้หรืออุป- ราชา หงสาวดี	ช่างเสียที ข้าพเจ้า ฝ่าเชิดชู

- ร้องเพลงพญาแปร -

สอพิณยา พึงคำ ก็สำนึก	หวลรำลึก ชอบผิด คิดอดสู
สุดจะต่อ ข้อคม คารมครู	ด้วยไขลู กล่าวความ ต้องตามที
ลงหนึ่งนั่ง ก้มหน้า ไม่ปราศรัย	ละอายใจ เหลือล้น เป็นพินที่
ค่อยลดลา อาลัย ในฤดี	คงแต่แค้น แสนทวิ ที่ฝังใจ

นอกจากนี้ นายเสวี หวังในธรรม ยังได้ใช้ตัวตลกในการเดินเรื่อง ตัวตลกจึงเรื่องไปจนถึงจุดที่ต้องการ นับเป็นคนแรกที่ใช้วิธีนี้ ซึ่งทำให้เรื่องสนุกขึ้นด้วย นายเสวีได้สร้างตัวตลกในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศขึ้นตัวหนึ่ง ชื่อว่า แจ็กหนอม ให้เป็นเจ้าของร้านเหล้าในดงกระเหรียง ซึ่งในเรื่องผู้ชนะสิบทิศของยาขอบไม่มีตัวตลก ตอนที่จะได้มีเรื่องกับสอพิณยาและไขลู พระมหาเถรกุโสดอกก็ให้จะได้ดีหลบไปฝึกเพลงดาบกับตะคอกที่ดงกระเหรียง ที่ร้านเหล้านี้เป็นที่ ที่จะได้พบกับเนงบาและสืออ่องไขลูก็ตามไปหาเรื่องจะได้ที่ร้านเหล้านี้ ต่อมาพระมหาเถรแนะนำให้แจ็กหนอม ไปตั้งร้านใหม่ที่ตองอู จะได้ดีและก็ได้ไปพบจีสะเบงและมีเรื่องกันที่ร้านเหล้าอีก

ตอนที่ 5 "สามแผลแค้น"

จากร้านค้าดงกระเหรียง เจ็กหนอมกับลูกจ้างออกต้อนรับลูกค้า ไชลูกับผู้ติดตามออก 2 คน เจ็กและลูกจ้างต้อนรับ ไชลูสั่งเหล้า-อาหารเนงบาและลือ่องออก เรียกเจ็กและลูกจ้างไปรับใช้ ให้รับนำเหล้าและอาหารมาให้ก่อน ไชลูมองอย่างไม่พอใจ ตบโต๊ะแล้วตะโกนว่า

ไชลู : เอ๊ย ยังไงกันวะไอ้คนชายของ สุราอาหารที่กูสั่ง กูจะกินนะเว้ย ข้าอยู่ได้ (เจ็กรีบผละจากเนงบา ลือ่อง มาขอโทษไชลู)

เนงบา : เอ๊ย ไอ้คนชายของ เอาอาหารทั้งหมดมาวางไว้ที่โต๊ะกู วันนี้ห้ามมีชายให้กับใครนอกจากกู ได้ยินไหม... หรือใครสงสัย (เจ็กกลนลานยกอาหารจากโต๊ะ ไชลูมาให้เนงบา ไชลูลุกขึ้นตั้งไว้) ตบหน้าเจ็ก

เนงบา : โทรมเข้าพัน ไชลูทำเป็นถอยร่น ไชลูโหมพัน เนงบาถอยกรูด ลือ่องจะเข้าช่วย แต่ถูกผู้ติดตามใช้สันมือฟาดล้มสลบลง เจ็กร้องเรียกให้คนช่วย แต่ไม่มีใครกล้าหาญ ไชลูฝากเท้าไปถึงตะเคณิศูรดาบกระเหรียงให้มาสู้กัน

ตอนที่ 6 "กลับตองอู"

เจ็กพ่อค้าเก่าที่อพยพมาจากดงกระเหรียง ย้ายเข้าไปขายของในตลาดเมืองตองอู ไปได้ภริยาชาวพม่าคนหนึ่งเป็นแม่มายชาวพม่า กับคนรับใช้คนเก่าออกจัดร้าน สองคนคุยอวดกันว่า ชายที่ดงกระเหรียงขาดทุนย่อยยับ ย้ายมาตั้งร้านใหม่ในตลาดตองอูคงค่อยยังชั่ว เพราะสืบดูแล้วแถวนี้ไม่มีนักเลงเจ้าถิ่น เลยลงทุนตั้งร้านที่นี้ วันนี้เป็นวันเปิดร้านวันแรก ต้องเรียกลูกค้ามาเข้าร้านมากๆ เรียกภริยาออกมาเป็นคนเสิร์ฟอาหาร แล้วร้องเชิญคนเข้าร้าน

จีสะเบงและเพื่อนเข้าร้าน เจ็กดีใจออกมาต้อนรับ แสดงความยินดีที่พวกจีสะเบงเข้าร้านเป็นกลุ่มแรก จะลดค่าเหล้าและอาหารให้ จีสะเบงกระซอกคอเสื้อเจ็ก แล้วบอกว่า กูนี่ละเป็นลูกชายขุนพลตองหวุ่นยี่ผู้ยิ่งใหญ่ กูและพวกกินร้านใดไม่เคยจ่ายเงินเจ็กตกใจหวาดกลัวจีสะเบงและพวกข่มขู่ให้เจ็กเอาเมียมาเสิร์ฟอาหาร แล้วนั่งประจำโต๊ะ

ตอนที่ 11 "นาคะตะเซโอบ"

เจ๊กหนอมย้ายร้านจากตองอูมาเปิดขายที่เมืองแปรก็มาเจอไชลูเจ๊กหนอม
สะดุ้งแล้วร้องว่า ไอ้ยา ล้อก็มาเมืองแปรเหมือนกันหรือ

นาคะตะเซโอบหรือกันก็มาที่ปลอมตัวมา หิวข้าวจึงเข้าไปร้านเจ๊กหนอม
สั่งอาหารกิน เจ๊กขอเก็บเงินก่อน ปรากฏว่าถุงเงินนาคะตะเซโอบหายไป ด้วยความ
หิว ขอเชื่อเจ๊กกินก่อน เจ๊กไม่ยอม นาคะตะเซโอบจึงรูดาบแลกตั้งค์ เจ๊กหนอมชอบ
ใจ เอาอาหารและน้ำมาส่งให้ แล้วพูดว่า อย่างนี้ไอ้เชลลือว่าไม่ได้ลอกกินอาหาร
ฟรีๆ ไอ้เจ๊กหนอม ณ เมืองแปรชอบรีจากข้าวและน้ำให้พอหันมาเห็นไชลู เจ๊กหนอม
สะดุ้ง แล้วว่า อ้ายหนูลือรีๆ กิน ไอ้จะเอาชั้นเอาจันคั้น สถานการณ์ไม่ค่อยดี ไอ้
จะรีบย้ายร้าน

ตามตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นการดำเนินเรื่องโดยการใช้ตัวละครเข้าสอดแทรก
โดยไม่เสียอรรถรสของเรื่องเดิม ทำให้ผู้ดูคลายความเครียดได้หัวเราะ

บทและกิริยาท่าทางของตัวละคร นับเป็นความสามารถเฉพาะตัวของ นาย
เสร์อีกข้อหนึ่ง

4. การจบตอน (ปิดเรื่อง) จากการศึกษาบทละคร 60 ตอนพบว่า 38
ตอน นายเสร์ หวังในธรรม ใช้วิธีดึงให้ผู้ชมติดตามต่อไป โดยจะจบฉากที่ตื่นเต้น
เร้าใจเพราะส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องรบ และชิงรัก ซึ่งจะแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายดีคือ
ฝ่ายจะเด็ด ฝ่ายปรปักษ์ คือ ฝ่ายสอพิณยา จะเห็นว่านายเสร์จะตัดตอนจากตอนที่
กำลังตื่นเต้นเร้าใจ เช่น ตอนที่จะเด็ดพากุสุมาหนีจากเกาะตะมะ ผู้ดูก็เอาใจช่วย
ให้หนีไปพ้น อย่าให้สอพิณยาตามมาทัน หรือตอนมังตราต้องทวน ผู้ชมก็ใจหายตาม
จะเด็ดที่เห็นมังตราแน่นิ่งไป เอาใจช่วยให้มังตราฟื้นขึ้นมา เป็นต้น ในการจบฉาก
หรือปิดเรื่องนายเสร์ จะเป็นผู้กำหนดเนื้อเรื่องการแสดงในแต่ละตอนไว้ ส่วนใหญ่
จะจบตอนให้ติดตามชม ตัวอย่างเช่น

ตอนที่ 6 "กลับตองอู"

ตองอูเป็นตอนที่ไขลูและสอพิณยาหาคนไปหลอกล่อให้จะเด็ดออกจากวัดกุโสดอมาตามลำพัง เพื่อจะทำร้าย โดยจะใช้นางตองสาล่อออกมาจะสำเร็จหรือไม่ สอพิณยาและไขลูกำลังจะวางแผนก็จับเสียก่อน ต้องติดตามตองอูต่อไปว่าจะเด็ดจะเสียทีหรือไม่

ตอนที่ 12 "มั่งตราแตกทัพ"

จะเด็ดหรือมั่งฉายเมื่อรู้จากนาคะตะเซโบว่า ทัพมั่งตราแตกทัพแปรชนะ ทัพตองอูถูกเผาตายหมด ก็เสียใจสุดขีด เอามือปิดหน้าร้องไห้พร้อมกับร้องว่า "มั่งตรา มั่งตรา ไม่เชื่อพี่" แล้วสลบนิ่งไป จบตอน ซึ่งคนดูก็ต้องติดตามต่อไปว่า มั่งตราตายจริงหรือไม่

ตอนที่ 13 "ใจจะเด็ด"

จบตอนลงที่ไขลูกำลังวางแผนให้สอพิณยาลักพาไปสู่มาจากเมืองแปร แผนจะสำเร็จหรือไม่ จะลักพาไปสู่มาได้อย่างไร

ตอนที่ 21 "มั่งเมาะตะมะ"

จบตอนที่เมงจะหรือจะเด็ด ลักพาไปสู่จากเมาะตะมะ จะพาหนีสำเร็จหรือไม่

ตอนที่ 26 "น้ำจันทน์น้ำใจ"

จบตอนที่มั่งตราเมาเหล้าแล้วพูดพาดพิงถึงไปสู่มาจะชอกสู่มาแต่จะเด็ดไม่ให้ มั่งตราโกรธเข้าต่อจะเด็ด จะเด็ดเลยทูลลากลับ มั่งตราสั่งให้ทหารจับจะเด็ด จะเด็ดทำร้ายทหารเพื่อหนี มั่งตราไปฟ้องมหาเถรกุโสดอว่าจะเด็ดฆ่าทหารวังแล้วหนี ต้องติดตามชมต่อไปว่า จะเด็ดจะแก้ตัวได้หรือไม่

ตอนที่ 29 "ลิกพระ"

จะเด็ดซึ่งบวชเป็นพระลิกพระ โดยมหาเถร, มั่งตรา แม่ นางเลาชี นันทวดี กำลังรับรู้ว่าจันทราลิกพระจะเด็ดทำไมจันทราถึงลิกพระ จะเด็ดทำไมจึงยอมลิก

ตอนที่ 30 "มั่งตราต้องทวน"

มั่งตราถูกแทงด้วยทวนของเมงกะยอกะแง จะเด็ดเข้าช่วยไว้

พุงทวนเข้าที่คอของเมงกะยอกะแง แล้วเข้าอุ้มมังตรา แล้วพูดว่า มังตรา มังตรา ต้องไม่ตาย หลวงพ่อครับช่วยมังตราด้วย ผู้ชมก็ต้องติดตามตอนต่อไปว่ามังตราจะตายหรือไม่

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ จะเห็นได้ว่านายเสรี จะตัดตอนฉากตอนที่กำลังตื่นเต้นเร้าใจ เช่นตอนที่จะได้ตบปากสุมาหนึ่จากเมาะตะมะผู้ดูก็เอาใจช่วยให้หนีไปพ้น อย่าให้สอพิณยาตามมาทัน หรือตอนมังตราต้องทวน ผู้ชมก็ใจหายตามจะได้ที่เห็นมังตราแน่ๆไป เอาใจช่วยให้มังตราพ้นขึ้นมา เป็นต้น

การเปิดฉากด้วยตัวพระเอกหรือตัวเอก ที่มากที่สุดคือเปิดฉากด้วยจะเด็ด 12 ตอน เปิดฉากด้วยมังตรา 9 ตอน เปิดฉากด้วยสอพิณยา 4 ตอนเปิดฉากด้วยตะคะणी นรบดี คนละ 3 ตอนเปิดฉากด้วยมหาเถร โชอิ้ว ปอละเตียง จาเลงกะโบ เนงบา คนละ 2 ตอน ตัวอื่นๆ เปิดฉากคนละ 1 ตอน

0 การดำเนินเรื่องส่วนมากนายเสรีจะใช้ตัวเปิดเรื่องเป็นตัวดำเนินเรื่อง จากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ต่อเนื่องกันไปจนจบเรื่องหรือจบตอน

การปิดเรื่อง นายเสรีจะปิดเรื่องด้วยฉากที่ตื่นเต้นเร้าใจ เพราะส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องรบและชิงรัก ซึ่งจะแบ่งเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายดีคือฝ่ายจะเด็ด ฝ่ายปรปักษ์คือฝ่ายสอพิณยา ซึ่งจะสู้รบล้างแค้นกันตลอดเรื่องนายเสรีก็จะขมวดปมให้ติดตามชมตอนต่อไปว่าจะเป็นอย่างไรรู้ซึ่งใน 60 ตอนจะเป็นตอนที่เร้าความสนใจให้ติดตามชม 38 ตอน และการจบแบบธรรมดาไม่ตื่นเต้นเร้าใจเพียง 22 ตอนเท่านั้น

การจบลงด้วยความตื่นเต้นเร้าใจ ชวนให้ติดตามเบื่กวิถีที่ดี ประสพผลสำเร็จเพราะทำให้ผู้ชมเกิดความคล้อยตามมีอารมณ์ร่วมด้วย จึงอยากติดตามเรื่องราวต่อไปโดยต่อเนื่อง กับการที่จบลงแบบธรรมดาไม่มีเหตุการณ์ทำให้ตื่นเต้นเร้าใจ เป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดให้กับผู้ชม จึงได้สรรสรรสในความสุขสนาน เพลิดเพลินไปกับตอนนั้นๆ สร้างความสบายใจให้กับผู้ชม นับว่าท่านผู้ประพันธ์มีจิตวิทยาในการสร้างบทตอนจบเรื่องให้มีการจบทั้งสองรูปแบบคละเคล้ากันไปได้อย่างเหมาะสม คือมีพร้อมทั้งความมุ่งหมาย อารมณ์ ความกลมกลืน และมีเป้าหมายอันเด่นชัด ดังนั้นงานของท่านจึงประสพผลสำเร็จอย่างยิ่ง

การใช้ทำร่ำในบทร้องและบทเจรจาในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

การใช้ทำร่ำของตัวละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศนี้ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมจากวิดีโอ ชุดแปรสยมพร ม้วนที่ 1 และม้วนที่ 2 พบว่าหลักการแสดงมีดังนี้

1. การร่ำตีบทตามบทร้อง
2. การร่ำตีบทตามบทเจรจา

1. การร่ำตีบทตามบทร้อง จะใช้ทำร่ำตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทยที่มีมาแต่เดิม ผสมผสานกับการใช้โย้แบบมอญ พม่า จีน ตามกิริยาท่าทางของชนชาตินั้นๆ ตามจังหวะเพลง การร่ำที่ใช้มาก คือ การร่ำตรวจผลและเสมอ เช่น เสมอมอญ เสมอพม่า และระบำที่ปรากฏอยู่ในเรื่องนี้ คือ ระบำพม่า-มอญ ซึ่งได้อธิบายทำร่ำไว้แล้วในบทที่ 3

การร่ำตีบทตามบทที่เห็นเด่นชัดที่จะยกเป็นกรณีศึกษา คือตัว กุสุมา เป็นทำร่ำนาฏศิลป์ไทยที่มีมาแต่เดิมผสมผสานกับการโย้ตัวของมอญ*

การโย้ตัวเป็นลีลาที่แทรกอยู่ในกระบวนทำร่ำอย่างใดนั้น ขึ้นอยู่กับการบรรจุเพลงที่เอื้อต่อการโย้ตัวของนักแสดงด้วย นอกจากนี้การร่ำตีบทตามบทร้องบางเพลงไม่ได้ใช้ทำร่ำตีบทตามเนื้อร้อง หากแต่เพียงใช้สีหน้าแสดงและใช้อารมณ์ประกอบ ได้แก่ บทที่กุสุมาถือพิณจะมีการใช้ทำร่ำประกอบเลย

1. การร่ำตีบทของกุสุมา แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ

แบบแรก ใช้ภาษาท่าที่ประดิษฐ์ ดัดแปลงมาจากกิริยาท่าทางที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์ เช่น การประสานมือทาบบนหน้าอก แสดงว่า รัก ชื่นชม เป็นต้น

แบบที่สอง การร่ำตีบทโดยใช้ท่าทางธรรมชาติมิได้ปรุงแต่งตั้ง เช่นแบบแรก แต่เป็นการนำท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์มาใช้ตั้งตารางต่อไปนี้

* โย้มอญ คือ การโย้และกระท่ายไหล่หรือโย้แบบกล่อมตัว ทำให้แลดู

ตารางการใช้ท่าทางในแบบที่สอง

ท่าที่ใช้แทนคำพูด		ท่าที่เป็นอิริยาบถและกิริยาอาการ		ท่าที่แสดงอารมณ์ภายใน	
แทนคำพูด	ท่าทาง	แทนกิริยาอาการ	ท่าทาง	แทนอารมณ์	ท่าทาง
รับ	พยักหน้า	ยื่น	ยื่นตรงกุ่มมือหรือ	รัก	สวมกอด
ปฏิเสธ	ส่ายหน้า		ปล่อยมือทั้งสอง	โกรธ	กระตืบเท้า
เรียก	ส่งเสียง		ข้าง		สละบัดหน้า
	เรียก	เดิน	ก้าวเท้าและปล่อยมือ		ขว้างปาสิ่งของ
	ตะโกน		ข้างตัวธรรมดา		เช่น ปาหมอนขวาน
		นั่ง	วางมือบนตักธรรมดา	ดีใจ	วิ่งชอยเท้าโผล่เข้า
					สวมกอด
					หัวเราะ
				เสียใจ	ร้องไห้
					ใช้สไบชึ้นน้ำตา
					ชบหน้าบนหมอนขวา
					ใช้หลังมือเช็ดน้ำตา
				ครุ่นคิด	มองเหม่อลอย
					มือแตะค้าง

2. การรำตามบทเจรจา นายเสรี หวังในธรรมได้เน้นการพูดร้อยกรองประกอบท่าทางธรรมชาติมาก เพราะช่วยทำให้การดำเนินเรื่องรวดเร็วขึ้น และทำให้ผู้ชมเข้าใจง่ายขึ้น การเน้นท่าธรรมชาติจะไม่ตีบททุกคำ นอกจากนี้รสและภาวะยังเป็นสิ่งสำคัญในการแสดงละครเรื่องนี้ เพราะรสและภาวะเป็นตัวที่ทำให้ผู้แสดงเข้าถึงบทบาท และเป็นสื่อสำคัญที่ทำให้ผู้ชมได้รับรสของการแสดงอย่างลึกซึ้งอีกด้วย ตัวอย่างเช่น

การรำตีบทตามบทเจรจา

ด้วยบทพูดในละครพันทางเรื่องนี้ เป็นบทที่ใช้ในการดำเนินเรื่องโดยมากใช้บทพูดตามเนื้อเรื่อง และตีบทด้วยท่าทางธรรมชาติ แต่จะไม่ตีบททุกคำ ความถี่ในการแสดงท่ารำตามบทเจรจา จึงน้อยกว่าการแสดงท่ารำตามบทร้อง ปริมาณการใช้ม่ารำจึงมีเพียงไม่กี่ท่า แต่ละประโยคที่เจรจาล้อยคำใดที่ไม่ตีบทจะใช้แสดงออกทางสีหน้าและอารมณ์แทน จะตีบทเฉพาะถ้อยคำที่มีความหมายเด่นชัดเท่านั้น ตัวอย่าง บทเจรจาของกุสุมาที่พูดกับบุเรงนอง*

บทเจรจา	ผู้แสดง
ข้าพเจ้าจำได้ทุกภาพ ทุกกาลเวลา ณ ตำนกแห่งนี้	ใบหน้าหมองเศร้าพร้อมกับ เดินอย่างก้าวช้า ๆ
ตลอดระยะเวลาเป็นปี ที่พี่ท่านจากไกล ไปตองอู	หันหลังไปมองบุเรงนอง
ข้าพเจ้ากุสุมาวนเวียนอยู่แต่ภายใน ตำหนักนี้	มือซ้ายเข้าอกพร้อมกับเดิน ไปมา
ทุกยามที่ครุ่นคิดคำนึงถึงพี่ท่านสิ่งเดียว เท่านั้นที่เคยยึดเป็นเพื่อนเสมือนที่ท่านมิเคย ร้างไกล สิ่งนั้นไซ้รักคือ.....	ยื่นกุ่มมือ ชมวดตัวเล็กน้อย

จากตารางจะเห็นได้ว่าการแสดงท่าทางจะเห็นได้ชัดตรงคำว่า
"ข้าพเจ้ากุสุมา" เพียงท่าเดียว แต่ถึงแม้จะใช้หลักการรำมือซ้ายเข้าอก ก็เป็น

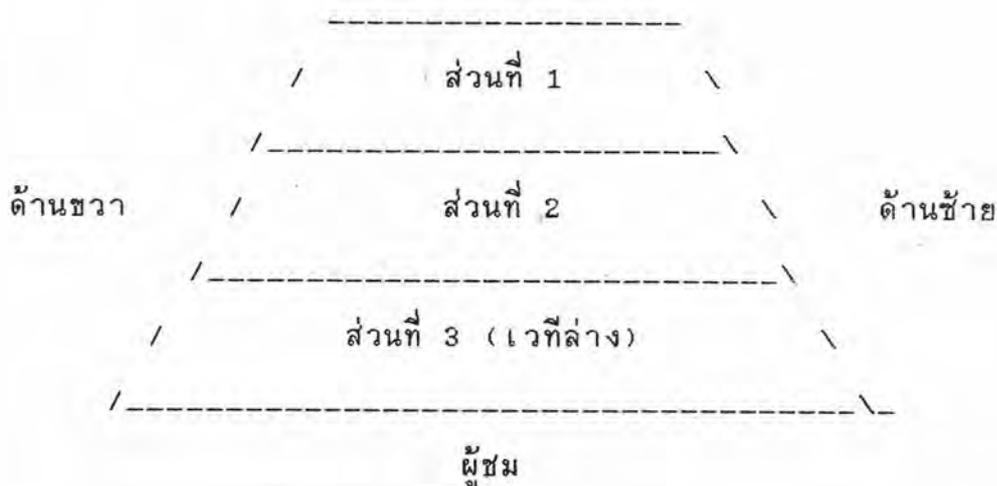
* วิชา โอ เทปแปรสมัยพรมวณที่ 2

การใช้เพียงฝ่ามือแบเข้าอกเป็นท่าธรรมชาติ มิได้จับเข้าอก ส่วนท่าอื่นๆในบท
เจรจาข้างต้น ไม่ได้ตีบทตามคำร้อง แต่ใช้ท่าที่แสดงออกทางสีหน้าและอารมณ์

รูปแบบการแสดงที่เป็นเฉพาะตัวของกุ่มมา

1. วิธีการเข้าพระเข้านาง ไม่มีข้อจำกัดแน่นอนว่าตำแหน่งของตัว
นางจะต้องอยู่ทางด้านขวาของตัวพระเสมอ สามารถเปลี่ยนสลับตำแหน่งกันได้ เช่น
บุเรงนองและกุ่มมาท่าบพุดโต้ตอบกันโดยไม่มีขีดหลักว่าจะต้องอยู่กับที่ แต่จะเปลี่ยนที่
จากขวามือไปซ้ายมือสลับกัน

2. วิธีใช้พื้นที่เวที นิยมใช้จุดศูนย์กลางของเวที เป็นจุดสำคัญแต่บทบาท
บางตอนเป็นตัวกำหนดในการใช้พื้นที่เช่น ฉากแอบดู แอบฟังก็จะใช้พื้นที่ช่วงด้านหลัง
บทที่รำพึงรำพันจะใช้เวทีส่วนหน้าทั้งมุมขวาและมุมซ้าย ส่วนบทอื่นๆ เช่น บทแนะนำ
ตัวเอง บทที่แสดงในฉากท้องพระโรงก็จะนิยมใช้เวทีส่วนที่ 2

ส่วนที่ 1 ใช้ส่วนนี้หลบซ่อน เพื่อแอบดู แอบฟัง เหตุการณ์
บางอย่าง

ส่วนที่ 2 เป็นส่วนที่สำคัญที่สุด ตัวแสดงส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ส่วนนี้
เช่นบทเกี่ยวพาราสี บทชมสวน และฉากรบ เป็นต้น

ส่วนที่อยู่ระหว่างส่วนที่ 2 กับที่ 3 คือหน้าม่านแดง ใช้แสดงบท ชูชบิบ สิ่งงาน หรือวางแผน ฯลฯ และสามารถเล่นตลกได้ ตัวแสดงรำจากส่วนที่ 2 มายังส่วนนี้แล้วม่านแดงปิดจะแสดงท่าบทยกลงมายังส่วนที่ 3 เพื่อแสดงบทต่อ หรือ แสดงหน้าม่านแดงแล้วเมื่อจบบทของตนก็จะเข้าโรงด้านข้างของเวที

ส่วนที่ 3 เป็นส่วนที่ใกล้ชิดผู้ชมมากที่สุดใช้แสดงเดินทาง ฉากนอก เมือง ลานหน้าวัง (บทรำพิง รำพัน บทตัดพ้อต่อว่า) บทตรวจพล ต่อสู้รบกันและ เล่นตลก

สรุป การใช้ท่ารำในละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศใช้ท่ารำ 2 ลักษณะ คือ การรำตีบทร้อง และการรำตีบทตามบทเจรจา ซึ่งท่ารำทั้ง 2 แบบนี้มีรูปแบบ เหมือนกัน ในลักษณะที่ว่า ใช้ลีลาท่ารำนานาฏศิลป์ไทยแต่เดิมที่ปรุงแต่งจากท่า ธรรมชาติ เช่น ท่ายิ้ม แสดงโดยใช้มือซ้ายจับคิ้วที่มุมปาก หมายถึงอาการดีใจ และท่าทางที่มีได้ปรุงแต่ง แต่นำมาจากท่าธรรมชาติในชีวิตประจำวัน เช่น ท่า เดินก้าวอย่างธรรมดา ปล่อยมือตามสบาย ไม่มีการใช้จับ กัดไหล่ เอียงศีรษะ ช่วงล่างก็ไม่ใช้การย่อเข้า เปิดสันเท้าแต่อย่างใด การรำตีบทตามบทเจรจาก็ไม่ ต้องตีบททุกคำ จะตีบทเฉพาะถ้อยคำที่มีความหมายสำคัญเท่านั้น ดังนั้นละครเรื่อง นี้จึงมีความเป็นอิสระจากแบบแผนท่ารำที่เน้นความสวยงาม เน้นท่าธรรมชาติและ แสดงออกทางสีหน้าและอารมณ์

บทตลกในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ

ตลกเป็นส่วนสำคัญและเป็นจุดเด่นจุดหนึ่งของละครพันทาง เรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของนายเสวี หวังในธรรม โดยนายเสวีจะสร้างสรรคบุคลิกของตัวละครตลกขึ้นมาใหม่และแทรกบุคลิกลักษณะของตัวเองเข้าไปในบทเดิม เช่น บทมหาเถรกุโสดอ ซึ่งในบทประพันธ์ยาวชอบ เป็นบทที่เคร่งขรึม แต่นายเสวี ได้ปรับเปลี่ยนบทให้เข้ากับบุคลิกลักษณะของท่านเองได้อย่างเหมาะสม ทำให้มหาเถรมีทั้งลักษณะเคร่งขรึมดุ และมหาเถรที่มีอารมณ์ขัน เรียกเสียงหัวเราะจากผู้ชมได้โดยที่ยังไม่ทันพูด ตัวตลกอื่นๆ ที่นายเสวี สร้างขึ้นมาเป็นลูกศิษย์วัด และสอดแทรกบทให้แสดงแทบทุกตอน คือ มีด ผีอก อ้วน เฮ้ง ซึ่งตัวตลกนี้จะเป็นตัวเชื่อมให้เรื่องดำเนินจากจุดหนึ่งไปสู่อีกจุดหนึ่งนอกจากนี้ยังมีตลกหญิงคือ นางรัจนา พวงประยงค์ เมียเจ๊กหนอม ซึ่งนางรัจนา พวงประยงค์ เป็นผู้แสดงเป็นตลกที่ไม่มีบทเขียนไว้ ต้องเจรจาเอง จากการศึกษาบทตลกในละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของนายเสวี แบ่งบทของตลกออกเป็น 3 ลักษณะคือ

1. บทตลกที่เขียนเป็นบทเจรจาโต้ตอบเป็นลายลักษณ์อักษร
2. บทตลกที่เขียนเป็นบทบรรยาย
3. บทตลกที่ต้องเจรจาเองไม่ได้เขียนเอาไว้

บทตลกที่เขียนเป็นบทเจรจาโต้ตอบเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น

เจ๊กหนอม : อ้าวไม่รู้ละ ล้อถูกชะโมยลือกก็ไปแจ้งหมาตาชี ไปๆ ออย่ามายืนบังหน้าร้าน อ้วจะชายของ

นาคะตะเซโบ : โธ...แป๊ะขอข้าซื้ออาหารกินก่อนสักมือหนึ่งเถอะ พอข้าตามหาญาติพบแล้วข้าจะรับใช้ให้

(บทละครตอนที่ 11 หน้า 7)

มหาเถร : เอ๊ะ นี่เขาไล่กนูนี้หว่า เอ้า ถ้าเช่นนั้นก็ถวายพระพรลา ไ้อ้มีดไปดูชีวิตเขาพร้อมหรือยัง

- มด : รถเขารับแต่ขามาเท่านั้นละหลวงตา ขากลับเขานิมนต์เดิน
(บทละครตอนที่ 23 หน้า 10)
- เจ๊กหนอม : นายท่านคิดลึกซึ้งเหมือนข้าพเจ้าคิดทุกอย่าง
- มด : อ๋อ... ไอ้แป๊ะ เอ็งนะไม่รู้เรื่องกับเขาหรอก นิ่งฟังเถอะ ข้าเง
เขาจะซนกัน รถอี่แต่่นอย่าเข้าไปเกี่ยว
- อ้วน : จริง... เอออย่างฉันนี่ ไม่รู้เรื่องอะไรเลย มีกินเป็นใช้ได้
(บทละครตอนที่ 43 หน้า 12)

บทตลกที่เขียนเป็นบทบรรยาย เช่น

(นันทะวดีให้วีสอพิณยา แล้วเข้าโรงไปกับสาวใช้ มืดแกล้งล้อเลียน
ต่างๆ จนสอพิณยาโกรธ เดินกระพืดกระพืดเข้าโรงไป)
(บทละครตอนที่ 2 หน้า 2)

(เจ๊กหนอมวิ่งออกมาเรียกหาจาเลงกะโบ พบกับเนงบาและตะคะฎีก์
เล่าให้ฟังว่า วันนี้สี่อ่องออกไปลาดตระเวนในป่า จับคนมอญหงสาวดี และพวก
ผู้หญิงพม่าได้หลายคน ผู้หญิงพม่าคนหนึ่งอ้างว่ามาจากตองอู จะขอพบพ่อตะคะฎีก์กับ
จาเลงกะโบ อี่สี่อ่องให้มาถามว่าจะให้มาพบหรือไม่)

(บทละครตอนที่ 31 หน้า 17)

(บุเรงนองสั่งเจ๊กหนอมให้ไปหาอาหารมาถวายหลวงพ่อ เจ๊กหนอมร้อง
เรียนว่าในเรือไม่มีเสบียงเลย เพราะอยู่ๆ ก็สั่งให้ออกเรือมา ข้าว ปลา พริก
กะปิ หอม กระเทียม ไม่ได้เตรียมเลย ไม่มีอาหาร ทุกคนต่อว่าเจ๊กหนอม ในที่สุด
เจ๊กหนอมออกความคิด ตกปลามาทำอาหาร จากนั้นเล่นตลกตกปลา ซึ่งจะสอนใน
ช่วงข้อม จบตลกตกปลาแล้ว มหาเถรพาจะเด็ด เนงบา สี่อ่อง ไปลงเรือ)

(ตอนที่ 27 แม่ผู้ให้นม, หน้า 12)

สุจิตร์รายการ "ศรีสุชนากรรม" ปีที่ 15 ครั้งที่ 12 (โรงพิมพ์
ครูสภา, 2533)

บทตลกที่ต้องเจรจาเองไม่มีบทเขียนไว้ เช่น

(หลวงพ่อกออกเจรจาติดตลกกับเจ๊กหนอม และศิษย์พอควร)

(บทละครตอนที่ 8 หน้า 9)

(มหาเถร เจรจาติดตลกตามสมควร เจ๊กหนอมเข้ามา...)

(บทละครตอนที่ 17 หน้า 9)

(เนงบา ลีอ่อง เจ๊กหนอม มีด อ้วน ต่างช่วยกันจัดเครื่องสังเวช
เจรจา ติดตลก...)

(บทละครตอนที่ 40 หน้า 9)

นอกจากนี้เจ๊กหนอมยังมีบทมากที่สุดในตัวตลก เป็นตัวดำเนินเรื่องและเป็นผู้ช่วยพระเอกคือ จะเด็ด โดยเป็นตัวเพิ่มรสให้เนื้อเรื่องดำเนินไปอย่างไม่วุ่นวาย และไม่ให้เนื้อเรื่องเต็มเสียสรรพรส ตัวอย่างที่เจ๊กหนอมเป็นตัวเดินเรื่องจากจุดหนึ่งไปสู่จุดหนึ่ง ซึ่งให้เห็นถึงความรอบคอบของนายเสรีที่กำหนดบทบาทของเจ๊กหนอมได้อย่างเหมาะสมตั้งแต่เริ่มต้นคือ ตอนสามขุนพลตองอู ซึ่งเป็นตอนก่อนผู้ชนะสิบทิศของชาขอบ ซึ่งบทบาทของเจ๊กหนอมจะดำเนินต่อเนื่องกันตั้งแต่ต้นจนจบดังนี้

เจ๊กหนอมเริ่มรับบทเป็นลูกศิษย์วัดกุโสดอ แล้วไปอยู่บ้านขุนวังเป็นคนรับใช้ เมื่อมหาเถรส่งจะเด็ดไปฝึกดาบกับตะเคียนที่ดงกระเหรียง เจ๊กหนอมก็ไปเปิดร้านเหล้าที่ดงกระเหรียง ณ ร้านเหล่านี้ จะเด็ดมีเรื่องกับเนงบาและลีอ่อง (ภายหลังก็เป็นพวกเดียวกัน) เมื่อจะเด็ด จะเลงกะโโบ ลีอ่อง เนงบา มาสมัครเป็นทหารตองอู เจ๊กหนอมก็ย้ายมาเปิดร้านที่ตองอู ก็มีเรื่องตลกในร้าน เจ๊กหนอมก็บอกว่า อยู่พม่าไม่ได้แล้ว ต้องย้ายไปเมืองอื่น ก็ไปหามหาเถรกุโสดอๆ ก็แนะนำให้ไปอยู่เมืองแปรเมืองนี้ เป็นมอญห้ามพม่ากับกระเหรียงเข้าคงจะปลอดภัย เจ๊กหนอมเปิดร้านใกล้โรงช้างเขตพระราชวังก็เจอกับพวกจาเลงกะโโบที่ปลอมมาทำงานเป็นตะพุ่นหญ้าช้างในแปร ก็เลยสนิทสนมกัน กันทีมาแปรก็มีเรื่องกับไซลู

ที่ร้านเจ๊กหนอม ต่อมาก็ย้ายไปตามหาเมียเก่าที่หงสาวดี เจ๊กหนอมมาเปิดร้าน
 เหล้าที่หงสาวดี ลินเจ็กก็มีเรื่องกับเมงจา (จา เลงกะโปในร้านอีก) จึงย้าย
 ร้านไปเมืองเมาะตะมะ เจ๊กหนอมเลยขออยู่ด้วย จา เลงกะโปตกลงให้เจ๊กหนอม
 เป็นพ่อครัวโรงโฆงแล้วจึงติดตามอยู่กับกลุ่มจะเด็ดตั้งแต่นั้นมา ได้เป็นทหารตองอู
 กลับมาอยู่พม่าจนจบเรื่อง

บทบาทของมหาเถรกุโสดอซึ่งแสดงถึงบุคลิกลักษณะและอารมณ์ขัน ซึ่ง
 แตกต่างไปจากบุคลิกลักษณะของมหาเถรกุโสดอของยาขอบ ที่มีแต่ความเคร่งขรึม
 ดุ เอาจริงเอาจัง ซึ่งมีทั้งบทเจรจาและบทร้อยกรอง เช่น

มังตรา : ท่านพ่อขุนวัง ท่าไม้มั้ให้ใครจิดน้ำท่ามาถวายพระมหาเถรเล่า

มหาเถร : ไม่ต้อง ไม่ต้อง ประเด็ยทอ้งเสี่ย อาตมาตอ้งจันน้ำชา น้ำท่า
 จันไม่ไ้ได้ ว่าแต่ว่ามีธุระอะไร ก็รับสิ่งมาเถอะ

(บทละครตอนที่ 17 หน้า 2)

มีด : โธ่ หลวงพ่อผมไม่ปากสว่างหรือ

มหาเถร : เอ็งปากไม่สว่างหรือ แต่ปากเองโพล้เพล้ ชมุขมัว ออกไปก่อน
 (บทละครตอนที่ 29 หน้า 17)

มหาเถร : มหาเถร นิ่งฟัง นิ่งหดหู่ กรรรมตกกู อีกแล้ว หาแคล้วไม่
 เออสิวะ ทุกครั้ง เรื่องจิงไร ที่จะพัน กูไป เป็นไม่มี
 ค่อยช่มคลาย หายเหือด เตือดปุดปุด ทอ้งคาถา มหาอุด หยุดอยู่ที่
 ไม่โหวก ไม่เหวก เพราะเบรกติ ค่อยว่า พาที่ กับสิกา
 (ตอนที่ 38 เส้นหน้าสนม, หน้า 38 คुरुสภา, 2534)

มหาเถร : มหาเถร เจนแจ้จั้ง ระวางอยู่ ก็นึกรู้ ว่าพิลึก เกินนิกหมาย
 มังตรา ครานี้ มีแยบคาย คิดว่าลวง กูง่าย ร้ายลันดี
 จิงตกปาก รับคำ ท่าเป็นเชอ ว่าเออเออ กูจะไป ไม่หลีกหนี
 จันบนป้อม สักมือ อือเข้าที่ แผลงแผลง อย่างนี้ กูชอบใจ
 (ตอนที่ 29 ลีภพระ, หน้า 31)

สุจิตตรายการ "ศรีสุชนาฏกรรม" ปีที่ 16 ครั้งที่ 2 (โรงพิมพ์
 คुरुสภา, 2534)

บทละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ 60 ตอนนี้ แยกบทที่สอดแทรกตัวตลก
 ในเนื้อเรื่องถึง 36 ตอน และไม่มีบทตลกแทรกเพียง 24 ตอน ดังตารางที่แสดง
 ว่าตอนใดมีตลก ตอนใดไม่มีตลก (โดยดูจากเครื่องหมายขีดตั้งแนวเฉียงในตาราง)

ตารางแยกบทว่ามีตัวตลกกับที่ไม่มีตัวตลกกับบท

ตอนที่	มีตัวตลก	ไม่มีตัวตลก	ตอนที่	มีตัวตลก	ไม่มีตัวตลก	หมายเหตุ
1	-	/	21	/	-	สามขุนพลตองอู
2	/	-	22	/	-	และสามราชวงศ์
3	-	/	23	/	-	เป็นตอนที่อาจารย์
4	/	-	24	/	-	เสวีแต่งเติมตอน
5	/	-	25	/	-	ต้นเรื่องก่อน
6	/	-	26	/	-	ผู้ชนะสิบทิศของ
7	/	-	27	/	-	ยาขอบ โดยเอา
8	/	-	28	/	-	แนวมาจากยอด
9	/	-	29	/	-	ขุนพลและพม่า
10	/	-	30	/	-	เสียเมืองและให้
11	-	/	31	/	-	แสดงตอนเริ่มต้น
12	/	-	32	-	/	เรื่องผู้ชนะสิบทิศ
13	-	/	33	/	-	
14	-	/	34	-	/	
15	-	/	35	/	-	
16	-	/	36	/	-	
17	/	-	37	/	-	
18	-	/	38	/	-	
19	-	/	39	/	-	
20	/	-	40	/	-	

ตอนที่	มีตัวตลก	ไม่มีตัวตลก	ตอนที่	มีตัวตลก	ไม่มีตัวตลก	หมายเหตุ
41	/	-	51	-	/	
42	-	/	52	-	/	
43	/	-	53	-	/	
44	-	/	54	/	-	
45	/	-	55	/	-	
46	-	/	56	-	/	
47	-	/	57	-	/	
48	-	/	58	/	-	
49	-	/	1	/	-	สามขุนพลตองอู ตอนที่ 1
50	-	/	2	/	-	สามขุนพลตองอู ตอนที่ 2

ด้วยจิตใจอันดีงามตลอดจนความรู้สึกรักใคร่ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของ นายเสวี หวังในธรรม เป็นความรู้สึกที่ดีอันพึงมีแก่ทุกคนและการมองโลกในแง่ดีจึง สะท้อนอารมณ์ดี อารมณ์ผ่องใสซึ่งเป็นสิ่งชูสิ่งขารมิให้ร่วงโรยไปก่อนวัย โดยสะท้อน ออกมาเป็นบทละครบทตลก ซึ่งทุกคนชื่นชอบ ทำให้ละครไม่น่าเบื่อ ผู้ชมที่มาชมส่วน ใหญ่จะชอบตัวผู้แสดง ชอบเครื่องแต่งกาย ชอบฉาก ชอบเพลงแล้ว ยังชอบบทตลก และตัวตลกในละครเรื่องนี้มาก ตัวตลกนอกจากมีความรู้ในเรื่องเป็นอย่างดีแล้ว ยังมีปฏิภาณไหวพริบ และความสามารถเฉพาะตัวหลากหลาย สามารถ นำเหตุการณ์ เด่นๆ หรือข่าวที่ประชาชนสนใจ มาแทรกในการแสดงในแต่ละครั้งทันต่อเหตุการณ์ ในขณะนั้นๆ ทำให้ผู้ชมได้รับความสนุกสนานและความรู้ตามไปด้วย

สรุป

ละครพันทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ของนายเสวี หวังในธรรม ได้พัฒนาจากแนวของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง คือ มุ่งหมายให้สนุกสนาน การแสดงรวดเร็วขึ้นผสมผสานท่ารำ ดนตรีการแต่งกายเลียนแบบชาติต่างๆ ตามที่เนื้อเรื่องกำหนดไว้ และได้ปรับปรุงขึ้นจากแนวของพระยามหินทรศักดิ์ธำรง คือ เพิ่มแนวของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ และแนวของกรมศิลปากร คือ มีการแบ่งฉาก แบ่งตอน ทำให้เกิดเทคนิคการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง มีการบอกตัวละครที่มีอยู่ในฉาก บอกลักษณะบรรยากาศของฉากในแต่ละตอน แต่สิ่งที่แตกต่างจากละครพันทางเรื่องอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด คือ ละครของนายเสวี

1. เน้นบทเจรจาประกอบท่าธรรมชาติ
2. แทรกบทตลกลงไปในตัวละครเดิมคือตัวมหาเถรกุโสดอ
3. สร้างตัวตลกขึ้นมาใหม่

ตัวตลกที่สร้างขึ้นมานี้คือตัวสำคัญ และเป็นจุดเด่นของเรื่อง ทำให้เรื่องเพิ่มรสชาติมากขึ้นไม่ทำให้เนื้อเรื่องเดิมเปลี่ยนไป ตัวตลกที่สร้างขึ้นมาก็คือ มิตร เข้มก เข้มหน่อม อ้วน เป็นต้น เนื้อเรื่องแต่ละตอนให้แนวคิด ปรัชญาชีวิต คุณธรรมมากมาย เช่น ความรักภักดีต่อบ้านเมือง ความเสียสละ ความกล้าหาญ ความกตัญญู ความรักระหว่างพ่อ แม่ ลูก ความรักระหว่างครูกับศิษย์ ความรักระหว่างหนุ่มสาว ความไพเราะในสำนวนร้อยแก้วและร้อยกรอง เครื่องแต่งกายของตัวละครก็เพิ่มความหรูหรามากขึ้น มีการใช้เทคนิคใหม่เข้ามาประกอบฉาก ใช้แสง สี เสียง ช่วยให้เกิดความสมจริง นอกจากนี้ผู้แสดงเป็นศิลปินของกรมศิลปากรที่ร่วมด้วยอาจารย์และนักศึกษาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดศิลปการฟ้อนรำ ตลอดจนรู้ขนบธรรมเนียมของการฟ้อนรำเป็นอย่างดี เช่น แม่ท่า ท่านิ่ง ท่าเชื่อม รู้จักการใช้ลีลาเฉพาะตัว เช่น ท่าเดิน การใช้ตัว ใช้ไหล่ การกล่อมหน้า จึงสามารถถ่ายทอดชีวิตจิตใจ ของตัวละครในเรื่องได้รวดเร็ว สามารถสร้างจินตนาการในการแสดงและนำประสบการณ์จากการเรียนมาใช้ได้เหมาะสมกับบทบาทของตัวละครในลักษณะต่างๆ เช่น บุคลิกรูปร่าง น้ำเสียง สิ่งทีกล่าวมานี้ช่วยโน้มน้าวอารมณ์และสร้างความประทับใจให้กับผู้ชม เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปหันมาสนใจและติดตามชมละครเรื่องนี้อย่างมากมาย ซึ่งจะกล่าวถึงผู้ชมนี้ในบทต่อไป

สรุปได้ว่าการที่นายเสรี หวังในธรรมได้เลือกทำละครพื้นทางเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศบทประพันธ์ของยาขอบมาจัดแสดงนี้เนื่องด้วยแรงบันดาลใจต่างๆซึ่งเกิดจากความนิยมชมชอบ ในถ้อยภาษา ลำนวน เนื้อเรื่อง การผูกเรื่อง เนื้อหาชวนดึงดูดใจให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ละครแนวใหม่ๆ จากบทประพันธ์ในหนังสือและเป็นการแสดงที่มีผู้แสดงสวมบทบาทตัวละครจริงๆ

นายเสรี หวังในธรรม มีวิธีการสร้างสรรค์ละครโดยมีขั้นตอนและแนววิธีดังนี้ คือ ผู้เขียนนั้นจะต้องมีความเข้าใจในเนื้อหาของเรื่องเป็นอย่างดี มีคุณสมบัติเฉพาะบุคคลที่จะถอดความหมายจากร้อยแก้วตามบทประพันธ์เดิมมาเป็นบทละครและบทกลอนที่กระชับได้ใจความเหมาะสมกับการแสดง

ผู้แสดงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศ ได้รับความนิยมจากผู้ชมเป็นอย่างมาก การแสดงจะใช้ชายจริงหญิงแท้เพื่อให้ละครดูสมจริง นักแสดงเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยนาฏศิลป์จึงมีความชำนาญมีประสบการณ์ในการแสดงโขนละครต่าง ๆ เมื่อมาแสดงละครพื้นทางก็จะได้รับประสบการณ์ต่างกันไป เนื่องจากต้องเพิ่มการแสดงออกทางสีหน้า อารมณ์ ท่าทาง วิถีพูด การท่องบทเพื่อเจรจา โดยจะมีการคัดเลือกผู้แสดงให้มีความเหมาะสมและสามารถ แสดงได้อย่างเข้าตัวอารมณ์ของตัวละคร

จากการสัมภาษณ์ ความคิดเห็นของผู้แสดงที่ได้รับบทต่างๆ ในเรื่อง ผู้ชนะสิบทิศสามารถสรุปได้ว่า ผู้แสดงทุกคนต่างมั่นใจในความรู้ ความสามารถและสายตาของนายเสรี หวังในธรรมที่กำหนดบทให้ตนแสดง แม้ว่าจะขัดกับบุคลิกของผู้แสดงบ้าง แต่ก็นับว่าเป็นการทำทาสความสามารถของผู้แสดง นอกจากนี้การแสดงรูปแบบของนายเสรี จะเป็นรูปแบบใหม่ที่มีการพูดเจรจา การแสดงออกทางสีหน้า อารมณ์ การใช้เสียงพูด ฯลฯ ซึ่งต่างไปจากการแสดงที่ผู้แสดงเคยคุ้นมาแต่เดิมจากการแสดงโขน ละครนอก ละครใน ซึ่งแสดงออกทางท่าทางการรำรำมากกว่า จึงนับได้ว่านายเสรี หวังในธรรม ได้บุกเบิกให้นักแสดงจากกรมศิลปากรได้มีโอกาสแสดงความสามารถที่มีอยู่ ในแต่ละบุคคลออกมาจากแสดงผู้ชนะสิบทิศ

ละครพื้นทางเรื่องผู้ชนะสิบทิศจากแนวคิดของนายเสรีนี้มีการดัดแปลงปรับปรุงจากละครพื้นทางของเดิมบ้าง เช่น เครื่องแต่งกาย แม้ว่าจะยึดตามแบบของกรม

ศิลปากรก็ตาม แต่นายเสวีก็ได้ดัดแปลงคือ เพิ่มความหรูหรา ด้วยการปักดินเงินทอง เครื่องประดับและสีสรรของเครื่อง จัดตามฐานะของตัวละคร และมีความโดดเด่น

เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง ยังคงยึดตามแบบกรมศิลปากร แต่มีส่วนต่าง คือ การบรรจุเนื้อร้องลงในทำนองเพลง ซึ่งจุดนี้เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจผู้ชม ให้มีความรู้สึก และอารมณ์คล้อย ตามไปด้วย

ฉากของละครเรื่องนี้ มักใช้ฉากเดิมที่มีอยู่แล้วแต่ได้นำเทคนิคเทคโนโลยี ผนวกเข้าไปด้วย เพื่อให้เกิดความสมจริงมากยิ่งขึ้น เช่น ฉากฟ้าผ่า

วิธีการแสดง ในรูปแบบของนายเสวี หวังในธรรม จะมีการแบ่งบท แบ่งตอน และฉาก มีบทพูดและเน้นการบอกบทเป็นจุดสำคัญ และมีมากกว่าเรื่องอื่นๆ เนื่องจาก คำที่ใช้พูด เจรจาเป็นคำศัพท์สำนวนโบราณ จึงยากต่อการจำถ้อยคำยาวๆ จึงต้องอาศัยการบอกบท ซึ่งช่วยให้ผู้แสดงมีความมั่นใจแสดงได้ถูกต้องตามบท มีความต่อเนื่อง กลมกลืน

การเจรจาในเรื่องนี้จะแตกต่างจากเรื่องอื่นๆที่ตัวละครที่เป็นชนต่างชาติ นั้นจะเจรจาล่าเนียงภาษาไทยธรรมดาซึ่งต่างจากละครพันทางอื่นๆ ที่ตัวละครมักจะเจรจาล่าเนียงนั้นๆ นับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบเดิมอีกอย่างหนึ่ง

จะเห็นได้ว่าละครพันทางของ นายเสวี หวังในธรรม ยังคงถือหลักการแสดงละครพันทางที่มีมาแต่เดิม แต่มีการปรับปรุงวิธีดำเนินการแสดงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน